

Martha Torgeirdatter Dahl

Mobbing

Et marginalt unntaksfenomen eller en godt etablert styringskunst?

Masteroppgave i Utdanning og oppvekst

Veileder: Kjetil Steinsholt

Juni 2022

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Martha Torgeirdatter Dahl

Mobbing

Et marginalt unntaksfenomen eller en godt etablert styringskunst?

Masteroppgave i Utdanning og oppvekst
Veileder: Kjetil Steinsholt
Juni 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for pedagogikk og livslang læring

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sitater

«They only beat me up because I'm smarter than they are.» "No, they beat you up because you're different."

- **The imitation game**

(...) På gården kretser det en ring av barn rundt henne, og hun så snart at dette ikke var no'n lek. Men skulle hun nå så tidlig kunne kjenne det kalde pust fra alle drømmene som svek. Hun kunne høre de hviske til hverandre, og se dem peke på hennes svarte hår. Da følte hun at hun ikke var som andre – En vond erfaring i hennes unge år.

Ja, det var en spennende dag for Josefine, en liten pike – født i et annet land. Men hennes hud var tilfeldigvis en annen. Er det en trussel mot alt det som går an? Hvem er det vel som har ønsket dette skillet, og hvorfor skapes det usynlige sår. Det var en spennende dag for Josefine, Den dag hun lærte seg at fremtiden blir hård.

- **En spennende dag av Benny Borg**

«Han mater rottene ute i stedet for å gå inn til timen» sir rektoren på skolen, og moren svarer «fordi han har blitt mobbet siden dag en her». Rektoren spør så til dette «Og hvorfor blir han det tror du?», da svarer moren «Fordi han er litt annerledes, det er derfor barn blir mobbet, din tosk».

- **Familien Durrells greske eventyr**

Vi fikk en ny gutt i klassen, og vi så ka han va. Fra han satt'sæ ned på plassen, 'bynte vi å si ifra. Vi så at han var same, men vi kalte han fjellfinn. For norske gutta og små dame, regna lappan som svinn.

Har dåkker mange reina, og bor dåkker i telt? Eller bor dåkker i gamme, e det sant at dåkker svelte? Kor har du gjort utav komagan, fortell oss no ka du har lært. Og så va vi i gang han vakke skitvatten verdt.

Men da dagsrevyen viste han med telt, i sultestreik va han plutselig blitt kjendis, Og no va han ål reit!

Æ kjenne han Mikkel, han e kjempegrei kar, Æ gikk ilag med han på skolen se på bilde som æ har. Han står nærmest lærerinna han med svart og stritt hår. Vi va bestevenna, æ og han i mange mange massevis av år.

Men på bildet kan du se det, hvis du granske det litt mer. En fortvila vettskremt unge som prøve på å le. Og rundt omkring står smågrisan, som han må leve med. Med de englefine glisan, blir vi fotografert.

- **Han Mikkel av Unit five**

Sammendrag

Tematikken for denne oppgaven er mobbing undersøkt som et sosialt fenomen. Formålet er å utforske alternative måter å nærme seg og forstå hva mobbing er. Dette er en teoretisk oppgave hvor hovedproduktet er en teoretisk forankret diskusjon av mobbing. Det teoretiske grunnlaget for oppgaven baserer seg på flere av Foucault sine verker, med hovedvekt på regjering og styringskunst, og overvåkning og straff. Oppgavens innledende del består av en introduksjon til mobbing som tema hvor ulike sentrale perspektiver blir redegjort for. Metodisk inspirasjon, valg og betraktninger blir presentert i oppgavens innledning, sammen med oppgavens oppbygning og problemstilling. I diskusjonen drøftes blant annet mulige problematikker knyttet til både tidligere og nåtidige konseptualiseringer av mobbing. Mobbing drøftes også i sammenheng med moderne styringskunst, disiplinering, normalitet, avvik, kryssdiskriminering, sosial orden og sosiale institusjoner. Håpet er at en teoretisk diskusjon skal kunne bidra med å skape nye verktøy for innsikt og forståelse, og hjelpe oss i arbeidet med å stille nye og bedre spørsmål i debatten om hvordan vi skal forstå og håndtere mobbing som et dagsaktuelt samfunnsproblem.

Abstract

The theme of this thesis is bullying investigated as a social phenomenon. The purpose is to explore alternative ways to approach and understand what bullying is. This is a theoretical assignment where the main product is a theoretically grounded discussion of bullying. The theoretical basis for the thesis is based on several of Foucault's works, with the main emphasis on governmentality and the art of government, and surveillance and punishment. The introductory part of the thesis consists of an introduction to bullying as a topic where different key perspectives are explained. Methodological inspiration, choices and considerations are presented in the introduction to the thesis together with the thesis' structure and problem. The discussion consists of, among other things, possible issues related to both past and present conceptualisations of bullying. Bullying is also discussed in the context of modern management art, discipline, normality, deviations, cross-discrimination, social order and social institutions. The hope is that a theoretical discussion will be able to contribute to creating new tools for insight and understanding, and help us in the work of asking new and better questions in the debate on how we should understand and deal with bullying as a current societal problem.

Forord

Jeg ønsker aller først å takke min veileder på masteroppgaven, Kjetil Steinsholt for støtte og veiledning i arbeidet med oppgaven og for tilliten og friheten til å arbeide med innholdet på en kreativ måte.

Muligheten til å få arbeide med ulike relevante pedagogiske oppgaver på instituttet sammen med oppbyggende og inspirerende kollegaer har også vært en viktig kilde til glede over masterprosjektet. Takk til Tamra Coward og Vera Rolfine Fryd Lyngmo for oppmuntrende ord og interesse for arbeidet mitt. Mine medstudenter og venner fra studietiden har også bidratt med positiv feedback og produktive avbrekk i skrivearbeidet. Takk til familien som har vært der for meg hele studieløpet.

Jeg vil også til slutt rette en spesiell takk til min mor Gry Dahl for uendelig tiltro under hele prosessen og for uvurderlig hjelp med korrekturlesing, alle dyslektikere skulle hatt en som deg.

Innhold

Innledning	1
Problemstillingen og oppgavens oppbygning.....	1
Forsvar av oppgavens nytte, relevans og gyldighet.....	2
Metodisk inspirasjon og fremgangsmåte	4
Introduksjon til tema	5
Et historisk blikk på mobbing som vitenskapelig felt.....	5
Mobbing som definisjon og ulike paradigmer på feltet	6
Andre paradigmer	7
Grenseoppganger	9
Mobbing konseptualisert i nyere utdanningspolitisk sammenheng.....	10
Sosiale perspektiver og veien videre.....	13
Mobbing som sosial institusjon	14
Mobbing og prosessen rundt å «kvitte seg med utskudd»	15
Inspirasjon fra organisasjonsforskning og menneskets evne til å irritere seg.....	16
Teori	17
Sosial orden og kontroll.....	17
Normer, normalitet og majoritet versus avvik og minoritetsgjøring	19
Majoritet, minoritet og interseksjonalitet	20
Foucault sitt teoretiske rammeverk	22
Overvåkning og straff	22
Regjering og styringskunst	24
Diskusjon	30
Et kritisk blikk på etablerte perspektiver	30
I vitenskapelig sammenheng	30
I utdanningspolitisk sammenheng	30
I lys av Foucault	32
Et forsøk på utvikling av alternative perspektiver og teori.....	33
Menneskets evne til å irritere seg og veien til makt og orden	34
Hva er det vi irriterer oss over?.....	34
Kryssdiskriminering, minoritet og majoritet	36
Mobbing som overvåking og straff	37
Som god dressur.....	38
Mobbing som styringskunst	39

Mobbing som ordensverktøy utover de sosiale grupperingene i utdanningssystemet?	40
Bare toppen av isfjellet	41
Mobbing som sosial institusjon	43
Avslutning	45
Litteraturliste	46

Figurer

Figur 1. Nodalpunkter i den dominerende mobbediskursen	9
Figur 2. Tabellen er hentet fra NOU 2015: 2 Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø (Kunnskapsdepartementet, 2015, s. 75; Smith, 2014)	11
Figur 3. Fenomenet mobbing illustrert som isfjell	42

Innledning

Mobbing er et sosialt fenomen som historisk sett har vært forbundet med skole og oppvekst, men som i dagens samfunn får oppmerksomhet på en mengde arenaer og i et antall ulike forskningsfelt. Mobbing er i dag et vitenskapelig og generelt samfunnsmessig aktuelt tema fra barnehagen av, gjennom grunnopplæringen, på universiteter og høyskoler og i arbeidslivet. Det forskes på mobbing innen psykologi, pedagogikk, spesialpedagogikk, jus, sosiologi og andre samfunnsvitenskapelige og humanvitenskapelige disipliner over hele verden. Men, hva er egentlig mobbing? Er det et enhetlig fenomen vi forstår og har oversikt over eller er det mange ulike fenomener fanget i en begrepssekk og er de teoretiske avgrensingene av fenomenet tilstrekkelig slik de står i dag?

Mobbing er et vedvarende sosialt problem som vi hverken får bukt med i utdanningssystemet eller i arbeidslivet. Forekomsten av mobbing i Norge har holdt seg relativt stabil på 4-7% i skolesektoren fra midten av 1980-tallet og frem til i dag (Olweus, 1992; Wendelborg, 2018, 2021). I arbeidslivet hevdes også mobbing å holde seg stabilt på rundt 5 % (Lysberg, Robstad Andersen, Hegdal, Strømholm, & Rosenberg Søvik, 2020; Nielsen & Einarsen, 2018). Omentrent tilsvarende tall er også oppgitt for mobbing i skolen og i arbeidslivet i Sverige (Eriksson, 2001). Til tross for forskning, utvikling av mobbeprogrammer og offentlig satsing på kampen mot mobbing, forblir det et stabilt og vedvarende samfunnsproblem (Alberti-Espenes, 2012; Olweus, Roland, & Danielsen, 1983; Roland, Bru, Midthassel, & Vaaland, 2010). På bakgrunn av manglende evne til å løse denne problematikken har det i en rekke vitenskapelige miljøer blitt satt spørsmålsteget ved den rådende kunnskapsbasen og begrepsliggjøring av mobbing, som utgjør grunnlaget for operasjonalisering av mobbing som fenomen i forskning (Eriksson, 2001; Horton, 2019; Kvello & Wendelborg, 2005; Nordtug & Steinnes, 2020; Schott, 2014; Schott & Søndergaard, 2014b; Walton, 2015). I sammenheng med dette har det blitt fremhevet at mobbing som forskningsfelt har vært svært homogent med hovedvekt på individpsykologiske perspektiver, men en oppblomstring av opponerende perspektiver med forankringer i andre fagfelt har i den senere tid vokst frem (Eriksson, 2001; Kvello & Wendelborg, 2005; Schott, 2014). Til tross for fremveksten av nye og motstridende paradigmer, har det individpsykologiske og pedagogiske paradigmet i stor grad forblitt hegemonisk, og fortsetter å være toneangivende for arbeid med og forskning på feltet (Alberti-Espenes, 2012; Kvello & Wendelborg, 2005; Schott, 2014; Schott & Søndergaard, 2014b; Walton, 2015).

Problemstillingen og oppgavens oppbygning

I denne oppgaven vil jeg sette søkelys på alternative teoretiske innganger for å forstå det komplekse sosiale fenomenet som mobbing utgjør, i sammenheng med en kritisk diskusjon av eksisterende perspektiver på feltet. Målet med prosjektet er å bidra til å skape en bredere forståelse av mobbing som sosialt fenomen, ved å belyse begrensninger med perspektiver som er rådende, samt å forsøke å løfte frem nye eller alternative måter å forstå og utforske det komplekse sosiale fenomenet mobbing.

Problemstilling for oppgaven er;

«Hvilke premisser for forståelse springer ut av sentrale definisjoner av mobbing og hvordan kan alternative filosofiske perspektiver berike vår forståelse?»

Opgaven vil bestå i en teoriforankret diskusjon av eksisterende konseptualiseringer av mobbing og bevege seg videre inn i en diskusjon av alternative filosofiske/teoretiske

måter å utforske og forstå problematikken knyttet til mobbing på et dypere og flerfasettert vis. Siden dette er en ren teoretisk masteroppgave, vil den ikke inneholde et eget metodekapittel. Forsvar av oppgaven og redegjørelse for fremgangsmåte i arbeidsprosessen vil heller bli presentert i neste delkapittel som en del av oppgavens innledning. Deretter kommer det et eget kapittel for introduksjon til tema mobbing hvor det vil framgå en historisk introduksjon til feltet og redegjørelse for ulike paradigmer og perspektiver. Etter introduksjonskapittelet kommer det et eget teorikapittel hvor jeg vil presenterer de teoretiske perspektivene jeg vil benytte i det følgende diskusjonskapittelet. Til slutt vil jeg runde av oppgaven med noen refleksjoner rundt de analytiske grepene som blir gjort i diskusjonen.

Forsvar av oppgavens nytte, relevans og gyldighet

Grunnen til at jeg har valgt å skrive en teoretisk oppgave om mobbing i stedet for en empirisk oppgave er blant annet at det eksisterer en betydelig andel empirisk forskning på feltet. Mobbing som forskningsfelt har siden dets oppstart på 1970-tallet vært kjennetegnet av empiriske studier og dokumentering av mobbing i skolen og i arbeidslivet. Det har i tillegg blitt produsert en rekke antimobbe-programmer både nasjonalt og internasjonalt, gjennomført statlige finansierte holdningskampanjer og lovendringer for å forby mobbing. Til tross for innsatsen lagt ned av både offentlige instanser og ulike forskningsmiljøer, forblir mobbing et stabilt og bestående samfunnsproblem. I likhet med en rekke andre som er vitenskapelig engasjert i temaet, undrer jeg over hva som hindrer oss i å løse problemet og i hvilken grad vi forstår problemet vi forsøker å løse (Alberti-Espenes, 2012; Eriksson, 2001; Horton, 2019; Kvello & Wendelborg, 2005; Nome, 2015; Nordtug & Steinnes, 2020; Schott & Søndergaard, 2014b; Walton, 2015).

Alberti-Espenes (2012) stiller innledningsvis i sin bok *Krenkelse i skolen - mobbingens bakteppe* et spørsmål om mobbing skal forstås som overgrep eller konflikt og om vi i så fall retter søkelys mot feil overgriper. I likhet med Alberti-Espenesen stiller jeg spørsmålstegn med hvem overgriperen i mobbing egentlig er og i hvilken grad begrepet mobbing slik det anvendes og forstås er tilstrekkelig betegnende for det komplekse sosiale fenomenet vi står ovenfor (Alberti-Espenes, 2012). Eriksson (2001), hevder at det vitenskapelige arbeidet med mobbing i for stor grad er preget av produksjon av svar og ikke spørsmål. Det har også blitt påpekt at feltet i liten grad har arbeidet med begrepsavklaringer eller filosofiske og systempregede begrepsdefinisjoner og forklaringsmodeller (Eriksson, 2001; Kvello & Wendelborg, 2005). Med bakgrunn i kritikken rettet mot det bestående arbeidet med mobbing, og med bakgrunn i min egen interesse for filosofisk og teoretisk utforskning av aktuelle samfunnsvitenskapelige og pedagogiske problemstillinger, velger jeg derfor å gjennomføre en teoretisk masteroppgave. Mitt håp er å kunne bidra med nyttige og interessante perspektiver, spørsmål og innspill inn i den mangefasetterte vitenskapelige debatten om mobbing.

Siden det ikke inngår noe empirisk arbeid i oppgaven, altså innsamling av data enten i form av kvalitative intervju/observasjon eller kvantitative data i form av tallmateriale fra survey eller lignende, vil ikke oppgaven gi mulighet for generalisering av «funn» (Tjora, 2017). Datamaterialet i denne oppgaven er tekster og i all hovedsak vitenskapelige tekster om mobbing og vitenskapelige tekster i form av teoretiske rammeverk, teorier og begreper som utgjør verktøykassen jeg benytter i diskusjonen min. Siden oppgaven er basert på tekstmateriale kan man anse oppgaven som en form for dokumentstudier eller tekstanalyse (Bratberg, 2021). Men, til forskjell fra mer typiske tekstanalytiske arbeider slik som retorisk analyse, ideanalyse, diskursanalyse og kvantitativ innholdsanalyse, er

ikke formålet mitt å analysere tekster om mobbing. Denne oppgaven kan kanskje bedre beskrives som en teoretisk oppgave, da produktet i hovedsak er en teoretisk diskusjon og et beskjedent forsøk på teori- og begrepsutvikling. Selv om oppgaven ikke kan kalles en ren tekstanalyse, deler arbeidsformen en del forutsetninger i form av et fortolkende og kritisk utgangspunkt. Med et fortolkende utgangspunkt, mener jeg forskingsarbeid hvor forskeren aktivt forsøker å skape innsikt gjennom fortolkning for å forstå aktørers ideer om verden (Bratberg, 2021). Et fortolkende utgangspunkt legger vekt på det unike og kontekstuelle, på deltagere i konteksten som subjekter i motsetning til objekter.

Den språklige vendingen bærer i tillegg med seg viktige prinsipper fra sosialkonstruktivismen, som at den sosiale verden er grunnleggende subjektiv og avhengig av å tolkes for å forstås. Nøkttern, objektiv observasjon anses dermed som urealistisk, og forskerens oppgave er heller å forstå hvordan aktører forstår seg selv og sin situasjon (og dermed indirekte hvorfor de handler som de gjør). Med det utgangspunktet blir det desto viktigere å forstå hvordan bestemte virkelighetsoppfatninger skapes, opprettholdes og bestrides gjennom språket (Bratberg, 2021, s. 25, 26).

Opgaven min vil ha en fortolkende og språklig karakter ved at jeg benytter teori og tekstmateriale for å forsøke å forstå eller fortolke det sosiale fenomenet mobbing. I tillegg til det fortolkende aspekt vil jeg også vektlegge det kritiske aspektet som kan forstås som en kritisk diskusjon eller analyse av rådende samfunnsforhold, i dette tilfellet hva gjelder det vitenskapelige feltet mobbing (Bratberg, 2021).

Kritisk forskning handler om å bygge bevissthet rundt de «usynlige» strukturene, ideene og forestillingene om hvordan ting skal være – som legitimerer en viss innretning av samfunnet, og som opprettholdes gjennom ulike kulturelle og økonomiske mekanismer. Analyser med et slikt siktemål tar gjerne utgangspunkt i et sosialt fenomen som synes å stå i motsetning til verdiene som er ment å komme til uttrykk der (Bratberg, 2021, s. 28).

I mitt arbeid med denne oppgaven er det en slik kritisk utforskning av fenomenet mobbing jeg forsøker å foreta. En kritisk utforskning hvor man setter søkelys på hvordan bestemte former for organisering eller kunnskapsproduksjon virkeliggjør visse tanker, ideer, handlings- og organiseringsformer, og hvor man stiller spørsmålsteget ved resultater og konsekvenser av bestemte sosiale konstruksjoner (Bratberg, 2021). Kritisk analysearbeid omhandler ofte også å peke på drivkraften bak uønskede og uheldige samfunnstilstander i tillegg til å komme med eventuelle løsningsforslag (Bratberg, 2021). Diskusjonen i oppgaven vil på den ene siden være et forsøk på å peke på mulige drivkrefter bak mobbing og på den andre siden forsøke å gi innsikter som kanskje kan være et bidrag i å bøte på problematikken.

Hvis vi beveger oss litt tilbake, til spørsmålet om generalisering, har Tjora (2017) beskrevet noe han kaller konseptuell generalisering. Dette er en generaliseringsform Tjora i hovedsak knyttet til kvalitative arbeider som innebærer koding, men som kanskje også kan være betegnende for hva en teoretisk oppgave kan bidra med (Tjora, 2017). Konseptuell generalisering beskrives som generalisering i form av å utvikle teorier, konsepter, begreper, metaforer eller typologier som kan ha relevans for andre tilfeller enn det man selv spesifikt har studert. Poenget er at man løfter frem noe generelt ved det man studerer som kan ha relevans for andres studier av samme eller likartede fenomener (Tjora, 2017). Ved å benytte teori til å gjennomføre en kritisk diskusjon omkring fenomenet mobbing, vil man kanskje kunne ha mulighet til å nærme seg en

form for teori eller begrepsutvikling som andre kan benytte seg av, videreutvikle eller kritisere. Siden generalisering ofte blir fremhevet som et viktig kriterium i diskusjon av forskningens verdi, nytte og relevans, vil jeg derfor påpeke at en teoretisk oppgave kan forstås som nyttig blant annet gjennom å stille spørsmålstegn ved og problematisere eksisterende kunnskap og samfunnsforhold, ved å kunne bidra med nye tankeverktøy og innsikt og bidra med å skape et multi-fasettert kunnskapsgrunnlag (Bratberg, 2021; Kjørstad & Solem, 2018).

Metodisk inspirasjon og fremgangsmåte

I planlegging av og i arbeidet med denne masteroppgaven har jeg hentet inspirasjon fra tekstanalytiske tradisjoner som diskursanalyse og kritisk diskursanalyse (Bratberg, 2021; Fairclough, 2010; Neumann, 2001; Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Aspekter fra disse tekstanalytiske retningene som jeg har tatt med meg inn i arbeidet, er blant annet et litteratursøk eller innsamling av corpora hvor man leter etter såkalte monument tekster som fungerer som knute- eller forankringspunkter for en diskurs (Neumann, 2001). Å tenke på mobbing som en diskurs, altså som en kollektivt delt forståelsesramme eller virkelighetsoppfatning som farger våre tanker, handlinger og forståelse i møte med et gitt fenomen, har vært et nyttig analytisk verktøy i mitt litteratursøk (Johannessen, Rafoss, & Rasmussen, 2018; Neumann, 2001). Det har vært et nyttig verktøy i sortering av de mange ulike tekstene jeg har lest om mobbing ved at det har hjulpet med å identifisere de ulike perspektivene innen diskursen for mobbing, å skape en slags oversikt over feltet og hvilke ulike perspektiver som er rådende. Jeg har altså i mitt litteratursøk forsøkt å få en viss oversikt over hvilke perspektiver på mobbing som eksisterer i det vitenskapelige feltet, hvilke tekster som kan forstås som monumenter i diskursen, om det eksisterer tilfeller av hegemoni blant perspektivene og om det er noen mulige forståelsesrammer som blir satt til side (Fairclough, 2010; Neumann, 2001).

I tillegg til å være inspirert av diskursanalyse sine språklige og analytiske verktøy for å få grep om sosiale fenomener og hvordan de forstås og opprettholdes, har jeg også latt meg inspirere av det kritiske formålet i kritisk diskursanalyse (Neumann, 2001; Skrede, 2017). Jeg sikter her til at samfunnsvitenskapelig forskning ikke bare burde dreie seg om å beskrive den sosiale virkeligheten som objektive verdinøytrale fakta, men også burde forsøke å forandre den sosiale virkeligheten i retning av hva den burde og kan være (Skrede, 2017, s. 82). Det kritiske oppdraget dreier seg så om å bidra i arbeidet med å skape innsikt og forståelse i hvordan samfunnet produserer forhold, forståelses- og handlingsrammer og strukturer som er både fordelaktige og ufordelaktige (Fairclough, 2010; Skrede, 2017). «*Som sådan har kritisk diskursanalyse et visst emansipatorisk potensiale i å motvirke uønskede og unødvendige samfunnsforhold*» (Skrede, 2017, s. 85). Målet er altså gjennom å undersøke og sette et kritisk søkelys på tatt for gitte forståelsesrammer eller forhold i samfunnet, å kunne åpne opp for en form for befriende refleksjon som gir oss muligheten til å endre måten vi tenker, handler og forholder oss til gitte fenomen i samfunnet. I mitt arbeid med mobbing ønsker jeg altså å sette et kritisk søkelys på eventuelle tatt for gitte forståelsesrammer og hvilke sidestilte eller tauslagte alternativer som eventuelt kunne gitt oss nytt rom for forståelse og handling.

I diskursanalytiske perspektiver og kanskje spesielt i kritisk diskursanalyse er man opptatt av makt, og hvordan makt til å definere fenomener fordeler seg asymmetrisk (Neumann, 2001; Skrede, 2017). En del diskursanalyser tar sikte på å analysere maktrelasjoner i diskurser, men siden jeg ikke har planlagt å gjennomføre en diskursanalyse av mobbing som sådan, er det hovedsakelig det teoretiske fundamentet

jeg ønsker å ta med meg i mitt arbeid. Det finnes ikke bare en måte å forstå makt, men utallige (Neumann, 2001). Bøker om diskursanalyse og kritisk diskursanalyse tilbyr mange perspektiver på makt og har derfor vært en nyttig kilde til teori. De teoretiske perspektivene jeg spesifikt skal ta med meg inn i diskusjonen vil jeg presentere i teorikapitlet. Siden makt vil være et gjennomgående tema i min diskusjon vil jeg gå mer inn på og presentere de perspektivene på makt jeg vil anvende i teorikapitlet.

Grunnen til at jeg velger å ikke gjennomføre en diskursanalyse er fordi jeg ikke hovedsakelig er interessert å kartlegge mobbingens diskursive landskap og å kritisere dette gitte landskapet, eller på sett og vis stikke hull på den eksisterende diskursen (da dette allerede er gjort av mange andre) (Alberti-Espenes, 2012; Eriksson, 2001; Eriksson, Lindberg, Flygare, & Kristian Daneback, 2002; Horton, 2019; Schott & Søndergaard, 2014b; Walton, 2015). Jeg ønsker som nevnt tidligere heller å forsøke å bidra med alternative måter å forstå fenomenet.

Introduksjon til tema

Et historisk blikk på mobbing som vitenskapelig felt

Både begrepet mobbing og mobbing som et vitenskapelig felt, har en særskilt nordisk og norsk historisk forankring. Begrepet mobbing ble for første gang introdusert av den svenske legen Peter-Paul Heinemann i 1969 (Heinemann, 1973; Pikas, 1975; Schott & Søndergaard, 2014a). Heinemann var inspirert av Konrad Lorenz sine arbeider med «*mobb*» eller gruppeadferd hos dyr (Heinemann, 1973; Pikas, 1975; Schott & Søndergaard, 2014a). Heinemann betraktet i utgangspunktet mobbing som en situasjon der et individ blir trakassert og ekskludert fra gruppen, altså som en form for gruppevold (Heinemann, 1973). Mobbing ble videre plukket opp og satt i en empirisk vitenskapelig sammenheng av norske Dan Olweus (1931-2020). Olweus brakte mobbing inn på den vitenskapelige dagsordenen på starten av 1970-tallet og regnes som en pioner på feltet (Olweus, 1973, 1974, 1992; Olweus mfl., 1983).

Olweus sitt arbeid med mobbing er kjennetegnet av individpsykologiske perspektiver på karaktertrekk hos mobbere og mobbeofre (Olweus, 1992). Hans undersøkelser og definisjon av fenomenet i tillegg til hans empiriske funderte anti-mobbeprogram, har hatt og har en verdensomspennende påvirkning på forståelse av fenomenet, forskning og håndtering av mobbing i skolesammenheng (Eriksson, 2001; Roland, 2007; Schott & Søndergaard, 2014b). Man kan i denne sammenheng si at Olweus sine arbeider på feltet burde betraktes som monumentale tekster som er med på å forme den kollektive forståelsen av mobbing som sosialt fenomen (Neumann, 2001). Norske Erling Roland har også vært en sentral skikkelse på feltet ved at han har vært med på å etablere den mest anvendte definisjonen av mobbing, han har også vært med å utvikle flere anti-mobbeprogrammer og var drivkraften bak den første store internasjonale konferansen om mobbing som ble holdt i Stavanger i 1987 (Olweus mfl., 1983; Roland, 2007, 2008, 2013, 2018; Roland mfl., 2010). På slutten av 1980-tallet og på 1990-tallet og starten av 2000-tallet blir mobbing også vitenskapelig aktuelt i resten av Norden og andre land i verden (Eriksson mfl., 2002). Sentrale forskere i denne perioden er blant annet Anatol Pikas, Björn Eriksson og Gunilla Björk i Sverige, Kirsti Lagerspetz og Christina Salmivalli i Finland, Peter Smith og David Farrington i Storbritannia og Ken Rigby i Australia (Björk, 1999; Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002; Farrington, 1993; Pikas, 1975; Rigby, 2002, 2007; Salmivalli, 1999, 2009; Sharp & Smith, 2002; Smith, Pepler, & Rigby, 2004; Smith mfl., 2004). Fellestrekket for forskningen som blir gjort på mobbing i denne perioden er at de benytter seg av en tilnærmet lik definisjon av fenomenet mobbing, forskningsfeltet

har derfor av flere blitt beskrevet som homogent (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002; Kvello & Wendelborg, 2005; Schott, 2014). Fra 2000-tallet og utover dukker det opp en større variasjon av perspektiver på mobbing, selv om disse også i stor grad bygger på det opprinnelige homogene paradigmet¹. Andre perspektiver enn det individpsykologiske tar blant annet for seg mobbing som sosial vold og mobbing som dysfunksjonell gruppedynamikk (Schott & Søndergaard, 2014b). Det finnes også noen som arbeider med mobbing som et sosialt fenomen i motsetning til mobbing som en relasjon mellom individuelle mobbere og mobbeofre, man har her fokus på den sosiale dynamikken som utgjør mobbing (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002; Horton, 2020; Jacobson, 2007, 2009; Schott, 2014; Schott & Søndergaard, 2014b; Walton, 2015).

Mobbing som definisjon og ulike paradigmer på feltet

Det vi kan forstå som det originale og dominerende paradigmet innen mobbing hviler tungt på definisjonene og avgrensinger som henholdsvis har blitt gjort av Olweus og Roland. Definisjonene har vært revidert flere ganger siden slutten av 1970-tallet og frem til i dag, men disse to definisjonene utgjør det vi kan forstå som hoved-essensen, og preger en betydelig andel av andre definisjoner og generelt arbeid på feltet, spesielt arbeid fra slutten av 1980-, 1990- og 2000-tallet (Eriksson mfl., 2002).

Jeg pleier å definere mobbing eller plaging på følgende måte: En person er mobbet eller plaget når han eller hun, gjentatte ganger og over en viss tid, blir utsatt for negative handlinger fra en eller flere andre personer (Olweus, 1992, s. 17).

Mobbing er fysisk eller sosiale negative handlinger, som utføres gjentatte ganger over tid av en person eller flere sammen, og som rettes mot en som ikke kan forsvare seg i den aktuelle situasjonen (Roland, 2007, s. 25).

Fellesnevneren fra deres arbeid og andres vitenskapelige arbeider som kan plasser innenfor samme paradigme, er fokus på aggresjon og intensjon, frekvens, systematikk og styrkeforhold som distinguerende karakteristikk ved fenomenet mobbing. Mobbing er i denne sammenhengen negative eller aggressive handlinger, enten fysisk, verbalt, digitalt eller psykisk, rettet mot et individ som ikke kan forsvare seg eller som ikke har en jevnbyrdig posisjon, utført av en eller flere andre som handler intensjonelt (Olweus, 1992; Olweus mfl., 1983; Roland, 2007). Aggressive eller negative handlinger er her forstått som intensjonelle handlinger med et ønske om å skade eller skape ubehag for den andre. Mobbing er også repeterende handlinger, til forskjell fra enkeltstående krenkelser eller episoder med aggresjon. Systematikk i form av repeterte negative handlinger utført med intensjon er derfor et viktig kjennetegn for mobbing i dette paradigmet (Olweus, 1992; Roland, 2008). Mobbing er også forstått som en asymmetrisk maktrelasjon eller styrkeforhold, der den ene parten er svakere enn den andre. Dette kan dreie seg om en reell eller forestilt styrkeforskjell, om ulik fysisk eller mental

---

¹ Begrepet paradigme ble opprinnelig innført i vitenskapsfilosofien av Thomas S. Kuhn. Paradigme i sin opprinnelige vitenskapsfilosofiske betydning omhandler former for problemløsning og forståelse som har stor grad av aksept innenfor en vitenskap og derav utgjør en vitenskapelig tradisjon. I denne oppgaven benytter jeg begrepet paradigme slik det har blitt benyttet av Schott og Søndergaard. Schott skriver innledningsvis at hun ikke benytter begrepet paradigme på den bestemte måten begrepet benyttes på iblant annet naturvitenskap, men at hun velger å bruke begrepet paradigme i sammenheng med de ulike grupperingene av definisjoner av mobbing. Schott argumenter her med at forskerne innen det samfunnsvitenskapelige området har oppnådd utbredt aksept for spesifikke definisjoner som gir oss et innblikk mobbefeltes landskap (Schott, 2014).

kapasitet eller ujevnt antall involverte på hver side, som tre mot en for eksempel (Olweus, 1992; Schott, 2014).

Mobbing i det individpsykologiske paradigmet er også spesifikt knyttet til individet og til egenskaper og personlighetstrekk som kjennetegner typiske mobbere og mobbeofre (Olweus, 1992). Rollene som mobber og mobbeoffer er også beskrevet som stabile over tid (Olweus, 1992). Mobbere blir beskrevet som å ofte være fysisk sterke og har en trang til å dominere, de er også beskrevet som hissige, impulsive samt trassige og aggressive ovenfor voksne. De viser liten grad av medfølelse, fremstår som tøffe og er godt eller middels likt i klassen, og fremstår sjeldent som engstelig eller usikker (Olweus, 1992, s. 52–54). Mobbeofre blir på den andre siden beskrevet som å ha vanskeligheter med å forsvare seg, er passive, følsomme, forsiktige og stillfarende. De har ofte negativ vurdering av seg selv og sin egen situasjon og reagerer ofte med gråt og tilbaketrekking (Olweus, 1992, s. 18, 34–36; Roland, 2007, s. 22–25, 43–49). Både Olweus og Roland legger vekt på aggresjon sin rolle i mobbing og at dette spiller en særlig rolle i mobbing blant gutter. Gutter som mobber blir her typisk beskrevet som å ha aggressive reaksjonsmønstre og være fysisk sterke i motsetning til mobbeofre som typisk beskrives som fysisk svake, passive og engstelige (Olweus, 1992, s. 37–40). De knytter aggresjon oppimot oppvekstforhold og foreldrenes oppdragelse, men de vektlegger også barnets temperament. Roland og Olweus beskriver det å være en mobber eller å bedrive mobbing som en faktor for å bedrive annen antisosial adferd som rusmisbruk, hærverk og tyveri senere i livet (Olweus, 1992, s. 52–54; Roland, 2007).

Det individpsykologiske paradigmet har blitt kritisert for det som kan forstås som relativt statiske roller som mobber og mobbeofre, der noen er naturlige mobbere og andre ofre og rollefordelingen er i all hovedsak påvirket av et heldig eller uheldig hjemmemiljø (Nome, 2015; Schott & Søndergaard, 2014b). Man overser her hvordan rollene som mobber eller offer kan være mer flytende og fort omskiftelige (Schott & Søndergaard, 2014b). Paradigmet har også blitt kritisert for å plassere problemet utenfor klasserommet, det er noe barna tar med seg inn i skolen og ikke noe som oppstår i skolen (Eriksson mfl., 2002; Schott, 2014). Schott (2014) Påpeker også hvordan intensjon er en problematisk dimensjon i Olweus sin definisjon fordi det er vanskelig vite hva et individs intensjoner er og i hvilken grad individet har styr på sine egne intensjoner, hvordan skal en utenforstående observere intensjonene til en annen? Schott diskuterer også svakheter med Olweus sitt maktkonsept, som er myntet på et individuelt ønske om å dominere og undertrykke andre. I denne sammenhengen fremhever Schott at skolebarn inngår i en rekke maktrelasjoner der mange av dem kan være relevant for mobbing, dette dreier seg både om relasjonene mellom elever, foreldrenes posisjon, lærerens mulighet til å utøve makt, sosiale normer og statlig påvirkning (Schott, 2014).

Andre paradigmer

I boken *School bullying – New theories in context (2014)*, som har Schott og Søndergaard som redaktører, presenterer de to andre paradigmer for mobbe-definisjoner i tillegg til det individpsykologiske, eller det de i boken kaller mobbing som en form for individuell aggresjon. De to andre paradigmene omhandler mobbing som en form for sosial vold og mobbing som en form for dysfunksjonell gruppedynamikk (Schott, 2014).

Mobbing forstått som en form for sosial vold er et paradigme hvor man ofte forstår mobbing som et produkt av samfunnet rundt, at mobbing på sett og vis reflekterer sosiale problemer i samfunnet (Schott, 2014). Paradigmet overlapper på en del områder med det individpsykologiske paradigmet ved å ha fokus på aggresjon som en kilde til mobbing og derav leter utenfor klasserommet etter en forklaring på problemene som

oppstår i skolen (Schott, 2014). I tillegg til å støtte seg til forklaringsmodeller fra det første paradigmet er det også fokus på sosiale årsaker slik som sosioøkonomiske faktorer og mediepåvirkning (Schott, 2014). Mange forskere som kan plasseres i dette paradigmet, forstår mobbing som en speiling av voldelighet i samfunnet generelt, ifølge Schott. Til tross for fokuset på voldelighet og aggresjon knyttes det ikke her til individuell aggresjon med opphav i familiesituasjonen. Sosial vold paradigmet plasserer mobbing i konseptfamilien som inkluderer vold, krise, sosial og politisk uro og totalitære styresett (Schott, 2014). Ved å definere mobbing som en tilstand av krise impliserer sosial vold perspektivene samtidig at vold står i kontrast til fredelige forhold (Schott, 2014). Derav blir mobbing forstått som en krisesituasjon som står i motsetning til «normale» fredelige forhold og sosial vold paradigmet deler denne avvikende eller marginale forståelsen av fenomenet mobbing med det individpsykologiske paradigmet, altså en forståelse der mobbing blir forstått som et avvik fra normal interaksjon (Schott, 2014).

Det siste paradigmet Schott presenterer er mobbing som en form for dysfunksjonell gruppedynamikk. I dette paradigmet er man blant annet opptatt av hvordan gruppetenking kan føre til mer overdreven og destruktiv adferd i forhold til adferden til et enkelt individ som handler alene (Schott, 2014). Man er også opptatt av hvordan gruppetilhørighet gir en form for anonymitet og felles normer, som skaper tilhørighet og at når individer forsøker å opprettholde sin inn-gruppe identitet, skapes en opplevelse av usårbarhet og moralsk rettferdighet som sies å bidra til å skape stereotypiske antagelser om andre grupper (Schott, 2014). Paradigmet innebærer også forskning på de ulike rollene individer inntar i mobbesituasjoner og hvordan tilskuere er med på å muliggjøre mobbing og at rollene i mobbesituasjoner er fleksible i motsetning til statiske som hos Olweus og Roland (Salmivalli, 1999; Schott, 2014). Det er også perspektiver som ser på hvordan mobbing foregår innenfor gruppen og ikke utenfor og at det derfor dreier seg om inkluderings- og ekskluderings prosesser og hvordan sosial eksklusjon er en viktig mekanisme for å definere prosessen med sosial inkludering (Schott, 2014). Schott påpeker hvordan det dysfunksjonellgruppedynamikk paradigmet har et stort innslag av normative holdninger til rett og galt og godt og ondt og hvordan slike perspektiver skaper et skille mellom funksjonelle grupper som er gode, moralsk korrekte og fungerende og forstått som normale, mens dysfunksjonelle grupper forstås som et avvik fra normale tilstander. Selv om paradigmet tar høyde for gruppeinteraksjon sin rolle i mobbing, tar de i liten grad stilling til hvordan og hvorfor noen individer tar rollen som undertrykkere i en gruppe (Schott, 2014). De støtter seg i likhet med forskere fra det sosial voldparadigmet til forklaringsmodeller fra det individpsykologiske paradigmet som er linket til aggresjon, oppvekstforhold, biologi og anti-sosial adferd (Schott, 2014). Man blir her stående i fare for å kun anerkjenne rollen som offer som respektverdig påpeker Schott. Ved å definere mobbere som onde eller å fikse dem i sin negative rolle så mister vi kanskje muligheten til å få øye på mobbing som et fenomen som involverer normale barn og normale grupper.

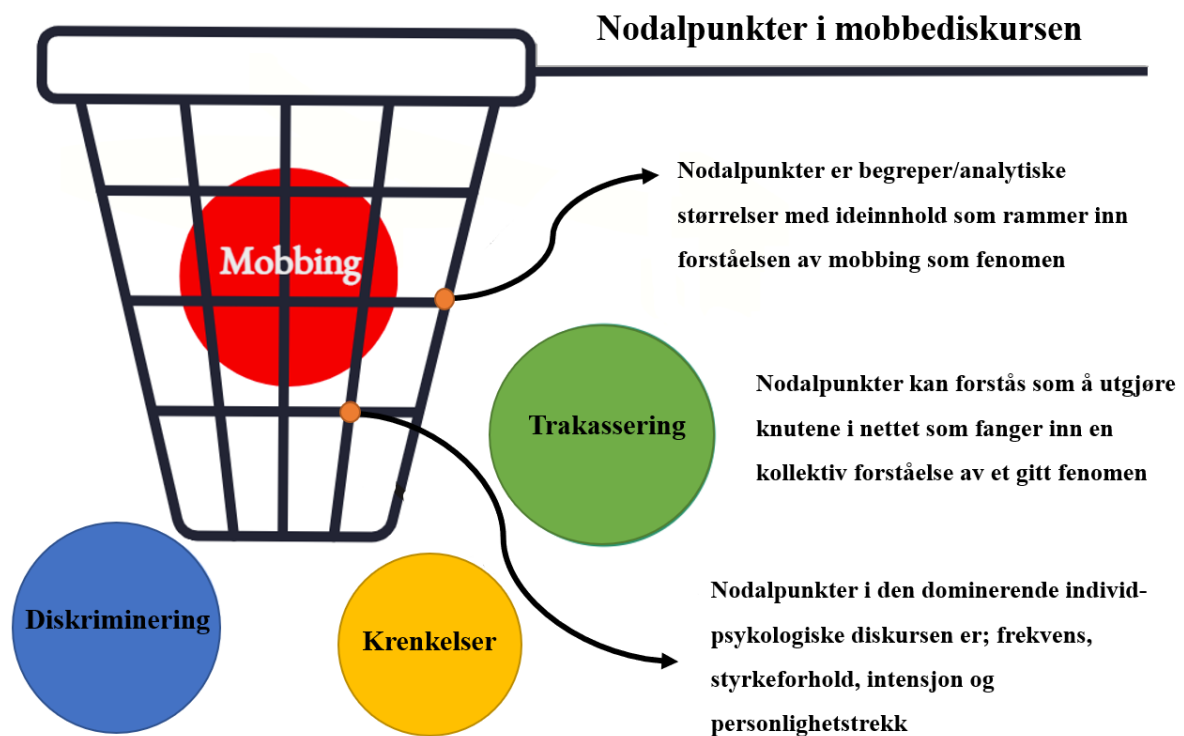
Å dele feltet mobbing inn i ulike paradigmer kan være et nyttig hjelpemiddel for å få øye på hvilke forståelser av fenomenet som er dominerende og beveger seg i samfunnet, altså hvilke kollektive forståelsesrammer som preger vår forståelse (Neumann, 2001). Hvis vi for eksempel tar en titt på NOU nummer 2 - 2015 *Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø*, legger utvalget frem definisjonen av mobbing som er utviklet av Roland i tillegg til å legge frem en forståelse av mobbing som et uttrykk eller symptom på et dårlig psykososialt skolemiljø (NOU 2015: 2, 2015). Roland sin definisjon og fokus på mobbing som et symptom på dårlig skolemiljø, gjør at vi kan plassere mobbeforståelsen et sted imellom det individpsykologiske paradigmet og dysfunksjonell

gruppedynamikk. Mobbing er i skolesammenheng her forstått både som et symptom på et dårlig og unormalt skolemiljø knyttet til den spesifikke skolekonteksten og som delvis forklart av individuelle årsaker til at noen blir utsatt for mobbing eller mobber andre, slik som personlighetstrekk (NOU 2015: 2, 2015).

Grenseoppganger

Mange av de anvendte og anerkjente definisjonene på mobbing, slik som definisjoner utviklet av Olweus og Roland, kan forstås som et forsøk på å distinktere mobbing og skille det fra andre typer vold eller undertrykkelse (Eriksson, 2001). Eriksson (2001) påpeker at disse definisjonene på sett og vis kan forstås som operasjonaliseringer, og at disse definisjonene ikke forsøker å gjøre fenomenet mobbing forståelig i en teoretisk sammenheng (Eriksson, 2001, s. 18). Man finner blant annet eksempler på mer teoretiske funderte begrepsdiskusjoner hos svenske Björn Eriksson, Gunilla Björk og Paul Horton, hos de danske forskerne Robin May Schott og Dorte Marie Søndergaard med flere og kanadiske Gerald Walton (Björk, 1999; Eriksson, 2001; Horton, 2020; Schott & Søndergaard, 2014b; Walton, 2005, 2015).

Siden definisjonen av mobbing vi møter i det individpsykologiske paradigmet kan forstås som et forsøk på å ramme inn fenomenet og skille det eller skape en tydelig grenseoppgang fra andre typer vold og undertrykkelse slik som påpekt av Eriksson (2001), har jeg i figur 1, med utgangspunkt i begrepet nodalpunkter, som blant annet benyttes i diskursanalyse, forsøkt å illustrere hvordan den hegemoniske mobbedefinisjonen kan forstås som en innramming av mobbing som et individuelt voldsfenomen (Bratberg, 2021).

Figur 1. Nodalpunkter i den dominerende mobbediskursen

Nettet i figuren består av et sett med knutepunkter (begreper/analytiske størrelser med ideinnhold som rammer inn vår forståelse av et gitt fenomen). Disse knutene vil i den individpsykologiske definisjonen av mobbing være frekvens og systematikk, intensjon, styrkeforhold og de relativt stabile karaktertrekkene til mobberne og mobbeofrene (Bratberg, 2021). Disse kriteriene eller nodene hjelper oss å kjenne igjen og skille mobbing fra andre nærliggende fenomener som diskriminering, trakassering, krenkelser og mishandling. Mobbing blir for eksempel av Olweus og Roland skilt fra krenkelser ved at mobbing er systematisk gjentakende negative handlinger over tid, mens krenkelser kan dreie seg om en enkeltstående hendelse (Olweus, 1992; Roland, 2007). I likestilling og diskrimineringsloven er diskriminering og trakassering definert på følgende måte;

Med diskriminering menes direkte eller indirekte forskjellsbehandling etter §§ 7 og 8 som ikke er lovlig etter §§ 9, 10 eller 11(..) Med direkte forskjellsbehandling menes at en person behandles dårligere enn andre blir, har blitt eller ville blitt behandlet i en tilsvarende situasjon, på grunn av forhold som nevnt i § 6 første ledd(..) Med indirekte forskjellsbehandling menes enhver tilsynelatende nøytral bestemmelse, betingelse, praksis, handling eller unnlattelse som vil stille personer dårligere enn andre, på grunn av forhold som nevnt i § 6 første ledd (likestillings- og diskrimineringsloven, 2017).

Med trakassering menes handlinger, unnlattelser eller ytringer som har som formål eller virkning å være krenkende, skremmende, fiendtlige, nedverdiggende eller ydmykende (likestillings- og diskrimineringsloven, 2017).

Både krenkelser, trakassering og diskriminering deler utrykksaspekter ved mobbing, og i arbeidslivssammenheng opererer man ikke med en egen lovgivende definisjon for mobbing, det er her lovgivning om trakassering som dekker mobbing (Einarsen & Pedersen, 2021). fellesnevneren for definisjonene av krenkelser, trakassering og diskriminering er at det ikke er noen krav til frekvens, systematikk, intensjon eller styrkeforhold, det er heller ikke noen krav til bestemte personlighetstrekk hos den som blir krenket eller den som krenker. Mobbing slik som definert i det individpsykologiske paradigmet skiller seg derfor markant fra de nærliggende definisjonene med det vi kan forstå som en utpreget konkret operasjonalisering (Eriksson, 2001). En så konkret og lukket definisjon av mobbing har blitt kritisert for å blant annet kunne føre til at man kamouflerer eller overser mobbing (Eriksen, Hegna, Bakken, & Lyng, 2014). Dette har blant annet blitt diskutert i sammenheng med evaluering av anti-mobbeprogrammer hvor innføring av en mer snever definisjon av mobbing enn måten elevene selv forstår mobbing på, kan føre til en nedgang i rapportert mobbing på grunn av elevenes innsnevrede forståelse av fenomenet og ikke av en faktisk nedgang i den uønskede adferden (Eriksen mfl., 2014).

Mobbing konseptualisert i nyere utdanningspolitisk sammenheng

I utdanningsammenheng har man i senere tid, spesielt i tilknytning til revidering og utvidelsen av paragraf 9A om elevene sitt skolemiljø, sluttet å spesifikt forholde seg til strenge definisjoner av hva som er mobbing og ikke (Kunnskapsdepartementet, 2021; Utdanningsdirektoratet, 2016). Det er nå elevenes subjektive opplevelse av å ha et godt og trygt læringsmiljø som skal være den avgjørende faktoren for om skolen skal gripe inn. I opplæringsloven finner man altså ingen definisjon av hva mobbing er, det man derimot finner er lovfestet plikt til forebygging og handlingsplikt når skolen får greie på en foreliggende mobbesak (Opplæringslova, 1998). Skolen og nærliggende instanser er altså pliktig til å gripe inn, lage en handlingsplan og iverksette tiltak som skal innfri krav

til kompetanse omkring blant annet tema læringsmiljø, sosial kompetanse og mobbing (Utdanningsdirektoratet, 2022). Det ble også i 2016 etablert et forpliktende partnerskap mot mobbing og denne avtalen ble i 2021 forlenget til 2025. Aktører som inngår i partnerskapet er blant annet regjeringen, utdanningsforbundet, Sametinget, Foreldreutvalget, Skolenes landsforbund osv. Disse aktørene har forpliktet seg til å gjennomføre tiltak for å skape et inkluderende oppvekst- og læringsmiljø og sette mobbing på dagsordenen (Kunnskapsdepartementet, 2021).

På utdanningsdirektoratet sine sider finner man et digital kompetansekurs om trygt og godt skolemiljø, som lærere, ledelse og andre ansatte i skolen kan benytte (Utdanningsdirektoratet, 2022). I kompetansemodulem blir mobbing blant annet omtalt slik; «*I opplæringsloven brukes mobbing, vold, diskriminering og trakassering som eksempler på krenkelser. Vi kan med dette si at krenkelse handler om brudd på elevers behov for å høre til, elevers likeverd og personlige integritet (Utdanningsdirektoratet, 2022)*». For å forsøke å få greie på hva man i utdanningspolitisk sammenheng tenker mobbing er, utover krenkende handlinger av ulik art, har jeg sett til NOU 2015: 2 *Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø*. I NOU 2015: 2 knyttes mobbing blant annet til sosial kompetanse, til empati og evne til å ta andres perspektiver, prososiale eller fiendtlige vennsksrelasjoner og problemadferd slik som aggresjon, fiendtlighet og forstyrrende oppførsel (NOU 2015: 2, 2015; Smith, 2014). Man forsøker her å peke på spesifikke utløsende faktorer for å bli mobbet eller å bedrive mobbing eller begge deler.

Tabell Risiko- og beskyttelsesfaktorer for å involveres i mobbing

	Mobber andre	Utsettes for mobbing	Både mobber andre og utsettes for mobbing
Eksternalisert atferd som aggresjon, fiendtlighet og forstyrrende oppførsel	.34	.12	.33
Internalisert atferd som tilbaketrukkethet, angst og depresjon	.12	.25	.22
Sosial kompetanse inkludert sosiale ferdigheter	-.12	-.30	-.36
Selvfølelse som selvtillit og tro på seg selv	-.07	-.16	-.40
Empati og evne til å ta andres perspektiv	-.34	.03	-.20
Evne til å løse sosiale problemer	-.17	-.13	-.18
Akademiske ferdigheter	-.21	-.04	-.32
Familie/hjemmemiljø	-.17	-.10	-.20
Jevnaldningsrelasjoner – popularitet, avvisning, blir likt av andre	-.10	-.35	-.36
Vennsksrelasjoner – prososiale eller fiendtlige vennsksrelasjoner	-.34	0.01	-.44

Tallene i tabellen er korrelasjoner som angir styrken på sammenhengen. Jo større tall, desto sterkere sammenheng. Fortegnet angir retningen på sammenhengen.
Kilde: Smith 2014

Figur 2. Tabellen er hentet fra NOU 2015: 2 Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø (Kunnskapsdepartementet, 2015, s. 75; Smith, 2014)

Innholdet i tabellen ovenfor er hentet fra den britiske forskeren Peter K. Smith sin metaanalyse av risiko- og beskyttelsesfaktorer for å bli involvert i mobbing. Tabellen viser blant annet at mobbere tilsynelatende i større grad opptrer aggressivt og fiendtlig overfor andre og har mindre empati og inngår i dårlige vennsksrelasjoner (NOU 2015:

2, 2015; Smith, 2014). Mobbeofre er her kjennetegnet ved å mangle sosiale ferdigheter og av at de blir avvist av jevnaldrende, mens de som både mobber og blir mobbet har alle de ovenfornevnte kjennetegnene i tillegg til lav selvtillit og dårlige faglige resultater (NOU 2015: 2, 2015, s. 74–75; Smith, 2014). Det kommer også frem av undersøkelsen at sosial kompetanse beskytter elever mot å bli mobbet i tillegg til gode jevnalderrelasjoner (NOU 2015: 2, 2015, s. 68; Smith, 2014).

Utvalget velger så å legge vekt på hvordan man kan gi elevene de ferdighetene som virker forebyggende og hjelpe elevene med å håndtere de egenskapene som virker negativt, i den forstand at de kan føre til de at de mobber eller blir mobbet (NOU 2015: 2, 2015). Disse ferdighetene omhandler blant annet sosial kompetanse, empati og evne til å sette seg inn i andres perspektiv og evne til å løse sosiale problemer. I en veileder om sosial kompetanse til skolene fra Utdanningsdirektoratet, beskrives sosial kompetanse og mobbing slik;

Forenklet betyr sosial kompetanse individets evne til å samspille med andre i ulike situasjoner. Begrepet beskriver hvordan barn og unge forholder seg til omgivelsenes forventninger, og hvordan de dekker sine sosiale behov, og det framstår som en ressurs for å mestre stress og problemer. Sosial kompetanse er også en viktig faktor for å motvirke utvikling av problematferd som kriminalitet, vold, diskriminering og mobbing (..) En av hovedutfordringene i dagens skole ser ut til å være uro, disiplin vansker og mer alvorlige former for problematferd, blant annet mobbing (Læringscenteret, 2003, s. 5; NOU 2015: 2, 2015).

Sosial kompetanse dreier seg så om å kunne samhandle med andre på en positiv måte i ulike situasjoner. Sosial kompetanse spiller også en rolle i opprettholdelsen av vennskap og initiativtaking (Læringscenteret, 2003; NOU 2015: 2, 2015). Utvalget fremhever at de fleste elever trives på skolen, har venner og holder ikke på med mobbing, trakassering, krenking og diskriminering, noe de mener er et uttrykk for at flertallet av elever har en god sosial kompetanse (NOU 2015: 2, 2015, s. 170). En viktig oppgave for skolen blir derfor i deres øyne å styrke elevenes sosiale og emosjonelle kompetanse, da dette tilsynelatende vil forebygge krenkelser og mobbing i skolen. Til slutt i denne redegjørelsen vil jeg løfte frem et utdrag fra NOU 2015: 2, hvor man knytter graden av sosial kompetanse til observerte ferdigheter hos populære og upopulære barn;

Sammenligninger av populære og upopulære barn viser at de er forskjellige med hensyn til hvilken forståelse de har for andres perspektiver, hvordan de oppfatter andres hensikter, og hvilke egne motiver de forteller om. Aggressive upopulære barn oppgir ofte rivalisering som motiv for å være sammen med andre barn, mens populære barn gir uttrykk for interesse for og glede over selve samværet. Noen upopulære barn legger skylden på andre når de kommer i konflikt, og har få forslag til løsninger på problemet (NOU 2015: 2, 2015, s. 125)

Andre nærliggende funn i NOU 2015: 2 viser til at elever som er bifile, homofile eller har andre kjønnsuttrykk enn heterofile, oppgir å bli mobbet oftere, det samme gjelder elever med funksjonsnedsettelse (NOU 2015: 2, 2015, s. 105, 106).

De nyere utdanningspolitiske betraktningene kan ikke tydelig plasseres i det individpsykologiske paradigmet, men drar på innsikter fra alle tre paradigmene som skisseres ovenfor av Schott og Søndergaard (2014). Både NOU 2015: 2 og kompetansepakken for ansatte i skolen bærer tydelig preg av innslag fra nyere sosiale- og gruppefokuserede perspektiver på mobbing, deriblant Schott og Søndergaard sine

perspektiver på mobbing som et uttrykk for eksklusjonsangst (NOU 2015: 2, 2015; Schott & Søndergaard, 2014b; Utdanningsdirektoratet, 2022). Kanskje dette er grunnen til at man ikke definerer eller forsøker å forstå eller konseptualisere mobbing i særlig grad, men heller søker å hemme de utløsende aspektene for krenkelser? Det man her kan stille spørsmålsteget ved, er om man ved å gå bort fra detaljerte individpsykologiske definisjoner av mobbing, og i stedet fokusere på kompetanseutvikling for å foregripe krenkelser og mobbing og handlingsplikt for å stanse enkelt tilfeller som ikke hindres av forebyggingen, egentlig ender opp med en dypere forståelse eller evne til å håndtere mobbing? Har man i realiteten sluppet fri fra de individfokuserede forklaringsmodellene eller er man fortsatt i deres grep?

Sosiale perspektiver og veien videre

Det eksisterer også andre perspektiver på mobbing som ikke lar seg riktig plassere i de tre paradigmenes skissert ovenfor, noen av disse mer ukjente eller sidestilte perspektivene har vært til stor inspirasjon for meg i arbeidet med denne masteroppgaven. Dette gjelder blant annet arbeidet til Schott og Søndergaard, Eriksson, Einarsen og Pedersen og Walton som jeg vil gå nærmere inn på i det følgende (Einarsen & Pedersen, 2021; Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002; Schott & Søndergaard, 2014b, 2014a; Walton, 2005, 2015).

Schott og Søndergaard er to sentrale skikkelser i mobbeforskning i Danmark og de har viktige roller i forsøksprosjektet/gruppen eXbus som forsker på mobbing i skolen. I deres bok *School Bullying: New Theories in Context*, sammen med en rekke samarbeidspartnere i Norden og andre land i verden, presenterer de en rekke artikler som baserer seg på ontologiske, epistemologiske og metodologiske perspektiver som står i kontrast til det hegemoniske individpsykologiske paradigmet (Schott & Søndergaard, 2014a). Schott og Søndergaard skisserer en overgang fra det de kaller paradigme 1, eller første ordens perspektiver på mobbing (det individpsykologiske paradigmet), til paradigme 2 en sosial vending i mobbeforskningen som innbefatter sosial vold-forklaringer og dysfunksjonell gruppedynamikk-forklaringer i tillegg til andre forståelser av mobbing som komplekse relasjonelle dynamikker og forhandlinger som oppstår i sosiale grupper og som er påvirket av en rekke inter-aksjonelle krefter (Schott & Søndergaard, 2014a, s. 9, 16). Poenget deres er at man trenger å justere eller utvide de ontologiske og epistemologiske antagelsene om mobbing for å ta høyde for at mobbing ikke kun, eller i hovedsak, er utløst av individuelle karaktertrekk og predisposisjoner, men at personlighet bare er en faktor som står i interaksjon med andre «krefter» som skaper mobbing (Schott & Søndergaard, 2014a, s. 2–3). Schott presenterer i kapittel to en teoretisk definisjon for mobbing;

Bullying occurs in relation to formal institutions, such as the school, where individuals cannot easily leave the group. The ongoing process of constituting informal groups through the mechanisms of inclusion and exclusion provides a social context for bullying. Changes in position are dangerous to group order, becoming a source of fear and anxiety since all members of the group risk being excluded. Bullying occurs when groups respond to this anxiety by projecting the threat to group order onto particular individuals; these individuals become systematically excluded as the 'other'. Although these processes may appear to be functional to the group, they deprive individuals who are bullied of the social recognition necessary for human dignity. In this way, being bullied may be experienced as a form of psychic torture (Schott, 2014, s. 39).

Denne definisjonen svarer både på hvor mobbing foregår, hva mobbing er, hvem som er involvert, hvordan det skjer og hvorfor og når mobbing foregår (Schott, 2014). Mine teoretiske betraktninger i forhold til denne definisjonen vil jeg gå nærmere inn på i diskusjonskapitlet. Til slutt vil jeg bare komme kort tilbake til Schott og hennes fokus på hvordan ulike mobbedefinisjoner forstår mobbing som et fenomen knyttet til avvikende/unormale barn eller grupper (Schott, 2014). Schott er opptatt av å skape rom for en forståelse av mobbing som noe normale skoleelever er en del av. Jeg er enig i viktigheten av å problematisere forståelsen av mobbing som en marginal avvikstilstand som kun unormale barn og grupper bedriver (Schott, 2014). Jeg vil dog strekke meg enda lengre og spørre om man kan forstå mobbing som noe «normale» eller alminnelige mennesker og grupper i alle aldre inngår i.

Mobbing som sosial institusjon

Den svenske sosiologiprofessoren Björn Eriksson alene og sammen med andre svenske forskere har arbeidet med mobbing på starten av 2000-tallet (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002). Slik som nevnt tidligere har Eriksson (2001) påpekt at han mener mobbeforskningen er preget av for mange utropstegn og svar og for få spørsmål. Eriksson skriver at mobbing er et gåtefullt fenomen som alle tar avstand fra, som det føres intensive kampanjer mot, men som man ikke får bukt med uansett. Det kampanjer og anti-mobbeprogrammer derimot har lyktes med ifølge Eriksson er det verbale, det finnes ingen som vil innrømme at de mobber (Eriksson, 2001). Eriksson tar til ordet for at mobbing både er et sosialt og et teoretisk problem, fordi vi behøver å forstå hvorfor fenomenet består til tross for betydelig mengde forskning og arbeid imot mobbing, og at en god forklaring av fenomenet mobbing også er nødt til å kunne forklare hvorfor vi ikke har lyktes i å «bekjempe» mobbing så langt (Eriksson, 2001).

I Eriksson sine tekster forsøker han sosiologisk å utforske hva slags fenomen mobbing egentlig er, i denne sammenhengen peker han på likhetstrekk mellom mobbing og sosiale institusjoner. Han beskriver mobbing som en sosial institusjon på tre punkter og ulikt på to (Eriksson, 2001). En, det er et alminnelig og frekvent forekommende fenomen. To, det er et gjentakende og tilbakevendende fenomen, både for en som blir mobbet, men også i den forstand at hvis man løser ett tilfelle av mobbing så hinder det ikke et annet tilfelle i å oppstå (Eriksson, 2001). Tre, det er et spredt fenomen både geografisk, klasse-messig, aldersmessig og kjønnsmessig. Mobbing er ikke knyttet til et geografisk område, det er heller ikke knyttet til en spesifikk sosial klasse, det forekommer både i barndom og i voksenalder og er ikke begrenset til ett kjønn. Det er altså et fenomen som ikke varierer på bakgrunn av det Eriksson kaller de sosiologiske grunnleggende bakgrunnsvariablene som alder, kjønn og klasse (Eriksson, 2001). De to punktene mobbing skiller seg fra kriteriene til en sosial institusjon er en; at en sosial institusjon som regel har en form for innebygget legitimering av handlinger institusjonen utløser, altså at handlingene den utløser som oftest er forstått som naturlige, riktige og normale, mens handlinger som går imot eller krenker den gitte handlingen blir forstått som uriktige, uforsvarlige og unormale (Eriksson, 2001). Det andre punktet som ikke med en gang ser ut til å passe fenomenet mobbing er at sosiale institusjoner som oftest fungerer som en kontinuitetsbevarende og energibesparende løsning på et gitt problem. Siden mobbing, ut ifra Eriksson perspektiver og andre, ikke passer inn i de to siste punktene eller kravene kan altså ikke mobbing beskrives som en institusjonell handling, men han er åpen for at deler av fenomenet kan være institusjonelle handlinger (Eriksson, 2001).

Eriksson skriver også om mobbingens arenaer og hvordan mangel på kunnskap om mobbing i andre arenaer enn skole og arbeidsliv gjør at det blir vanskelig å få grep om de faktiske vilkårene for at mobbing skal oppstå (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002). Det er dog fire trekk ved skole og arbeidslivet som sosiale arenaer for interaksjon som forstås som avgjørende for at mobbing finner sted. 1. at aktørene ikke har mulighet til å velge hvem de skal omgås selv, de velger ikke sine klassekamerater eller kollegaer. 2. Man må gjerne forholde seg til de samme aktørene over lengre tidsperioder, vi har et 13 åring grunnskoleløp og arbeidstakere står som regel en stund i en jobb. 3. Det er vanskelig og ofte svært kostnadsfylt for aktørene å forlate arenaen, barn kan ikke uten videre bytte skole eller slutte på skolen uten store følger og på samme måte er det ikke helt problemfritt å bytte jobb, det er mange ting som skal klaffe. 4. Hvor mange aktører det er på den gitte arenaen er stort sett vilkårlig og det har ikke noe å si hvem de enkelte aktørene er (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002). Disse fire aspektene, som ofte knyttes til institusjoner med tilstedeværelsen av både et sterk tilstedeværende administrasjonssystem i tillegg til et sterkt sosialt system, beskriver Eriksson som forhold som er ideelle for at mobbing skal oppstå (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002). Eriksson sine teoretiske betraktninger vil jeg ta med meg videre inn i min diskusjon av mobbing i teorikapitlet.

Mobbing og prosessen rundt å «kvitte seg med utskudd»

Gerald Walton, er professor ved pedagogisk institutt på det kanadiske universitet Lakehead, har publisert artikler om mobbingen siden midten av 2000-tallet hvor han stiller seg kritisk til mobbefeltets diskursive landskap, det vi altså kan forstå som det relativt hegemoniske individpsykologiske paradigmat (Walton, 2005, 2015). Walton skriver at han selv ble mobbet i oppveksten, at han ble dømt som annerledes og behandlet dårlig, og at han stiller spørsmålsteget ved mobbeforskning som overser «annerledeshet» sin rolle i mobbing (Walton, 2015). Ifølge Walton spiller fremmedgjøring en sentral rolle i mobbing. Ut fra hans perspektiver mobber barn og unge hverandre på bakgrunn av sosiale ulikheter, sosiale ulikheter som «betyr noe» fordi forskjellene er knyttet til sosial status og til interseksjonale forhold knyttet til sosial makt, privilegier og uheldige subjektposisjoner (Walton, 2015). Det er her snakk om sosiale ulikheter som rase, kjønnsuttrykk, ekte eller antatt seksuell legning, klasse, fysisk fungering, mental fungering, utseende, kroppsstørrelse og form, sosial kompetanse og en rekke andre kategorier for vurdering. Walton mener at for å forstå mobbing er vi nødt til å slutte å overse fordommer, diskriminering og sosiale ulikheter som sentrale komponenter i hva mobbing faktisk er (Walton, 2015).

Et viktig poeng i disse tekstene er at mobbing som fenomen er misforstått og at den dominerende konseptualiseringen av mobbing, som preger den kollektive kunnskapen om mobbing, skaper en slags lukket feedback-loop som gjør at vi bare akkumulerer enda mer forskning som bygger på den samme feilaktige forståelsen av fenomenet (Walton, 2015). Walton bruker et eksempel med et paintballspill-område i New York som heter *Shoot the freak*, hvor man skiltes med levende mål, som han mener kan billedliggjøre mobbing på en grunnleggende måte. Freaks eller på norsk utskudd er utenforstående individer som ikke passer inn i normene som rammer inn majoriteten og derfor blir forstått som annerledes eller avvikende (Walton, 2015). Walton mener mobbing minner om dette paintball spillet ved å ha like mønstre for forfølgelse, levende mål i form av utskudd som tapere, nerder, feitinge, bitches, sopere osv som finnes på alle skoler (Walton, 2015). Ved å overse den vanskelige, rotete og problematiske sosiale virkeligheten med ulikheter i privilegier, stigma og fordommer og hvordan fordelingen av

disse aspektene varierer i forhold til den aktuelle sosiale og politiske konteksten, mister vi ifølge Walton muligheten til å få grep om mobbing (Walton, 2015). Walton sine betraktninger befinner seg et godt stykke unna det individpsykologiske paradigmet ved å ikke feste blikket på karaktertrekk hos mobbere og mobbeofre, men stiller heller spørsmålsteget ved hva mobbing egentlig er og hvordan det henger sammen med normalitet, avvik og kategorisering. Dette er betraktninger jeg vil komme tilbake til i diskusjonskapittelet.

Inspirasjon fra organisasjonsforskning og menneskets evne til å irritere seg

I denne masteroppgaven har jeg verken plass eller mulighet til å gå i dybden på de delene av feltet som tar for seg mobbing i organisasjon og arbeidsliv, det er også et spørsmål åpent for diskusjon om mobbing i skole og arbeidsliv er vesens forskjellige eller ikke. Uavhengig av slike problemstillinger har jeg hentet inspirasjon fra og vil ta med meg noen momenter fra Einarsen og Pedersen (2021) sitt arbeid med konflikthåndtering og mobbing i arbeidslivet videre i oppgaven.

Innledningsvis i oppgaven nevnte jeg Alberti-Espenes (2012) sitt spørsmål om hvorvidt mobbing skal forstås som overgrep eller konflikt og om vi retter søkelys mot den korrekte overgriperen når mobbing har funnet sted på en skole (Alberti-Espenes, 2012). Hvis vi vender oss mot Einarsen og Pedersen sine arbeider befinner både konflikt og mobbing seg på samme kontinuum. Det dreier seg her om en opptrappende prosess som starter i irritasjon og uenighet og videre utvikler seg til person-konflikt så til aggresjon som kan lede til mobbing og utstøting (Einarsen & Pedersen, 2021, s. 108). Konflikt er her beskrevet som opplevd frustrasjon eller en følelse av å være forhindret av en eller flere andre, konflikt i denne forståelsen er allerede til stede med en gang det eksisterer frustrasjon eller irritasjon i mellom to eller flere andre, eller kun hos en aktør (Einarsen & Pedersen, 2021, s. 51, 52). Mobbing er hos Einarsen og Pedersen definert tilnærmet likt som i det individpsykologiske paradigmet, mobbing som et steg i den opptrappende prosessen etter aggresjon, altså er aggresjon også her sett som et sentralt moment i mobbing (Einarsen & Pedersen, 2021). I arbeidsmiljøloven under psykososialt arbeidsmiljø defineres det som et «ikke forsvarlig arbeidsmiljø» om du utsettes for uheldig psykisk belastning, krenking av integritet og verdighet eller trakassering. Systematisk vedvarende eller gjentakende psykisk belastning, krenking eller trakassering som utføres med intensjon mot en svakere part er her i tråd med det individpsykologiske paradigmet forstått som mobbing (Einarsen & Pedersen, 2021).

Det jeg vil ta med meg fra deres arbeider er mennesket sin evne til å irritere seg som en nøkkelingrediens eller utløsende faktor for konflikt og mobbing. Einarsen og Pedersen beskriver også det vi kan omtale som syndebukk fenomenet, hvordan utstøting og trakassering av enkeltpersoner eller grupper er et menneskelig fenomen som har eksistert i alle tider (Einarsen & Pedersen, 2021, s. 123). Syndebukk-fenomenet betegner situasjoner når en gruppe mennesker overfører sin irritasjon, frustrasjon og fiendtlighet over på et individ eller gruppe med mindre status eller makt (Einarsen & Pedersen, 2021, s. 123). Einarsen og Pedersen fremhever at syndebukk situasjoner ofte oppstår i kontekster der den faktiske kilden til deres frustrasjon ikke er tilgjengelig eller mulig å påvirke, dette kan være ting som udefinerbare størrelser som system eller økonomi, asymmetriske maktrelasjoner og kultur (Einarsen & Pedersen, 2021, s. 124).

På denne måten, nærmest som en slags mestringsstrategi for gruppen, kan «uskyldige» enkeltpersoner få skylden for frustrasjoner som har utenforliggende årsaker. Ved at frustrasjonen overføres fra de opprinnelige kildene til individer

som har liten makt og lav status (..) Syndebukk fenomenet kan altså betraktes som en kollektiv forsvarsmekanisme rettet mot et mer eller mindre uskyldig gruppe medlem (Einarsen & Pedersen, 2021, s. 124).

Alle mennesker opplever irritasjon og frustrasjon, å forstå frustrasjon som en utløsende faktor for mobbing kan derfor kanskje stå delvis i motsetning til mobbing som utløst av unormale tilfeller av aggresjon hos enkeltpersoner eller avvikstilstander i samfunnet slik man ser i de tre mobbeparadigmene presentert ovenfor (Schott, 2014). Normal menneskelig irritasjon, som alle føler på, kan derfor kanskje tilby en inngang til en forståelse av mobbing som et normalt majoritetsfenomen som normale mennesker inngår i.

Teori

I denne delen av oppgaven vil jeg redegjøre for teori og begreper som jeg vil benytte som verktøy i min diskusjon av mobbing som et sosialt fenomen. Jeg vil starte med en redegjørelse for sosial orden og aktuelle perspektiver på normalitet og avvik, for så å gå videre til å redegjøre for aktuelle momenter fra Foucault sine arbeider, som vil spille en sentral rolle i min diskusjon.

Sosial orden og kontroll

Sosial orden og sosial kontroll er to nært beslektede interesseområder innen sosiologi og samfunnsvitenskapen som sådan. Det er også et interessant område når det gjelder mobbing tenker jeg, fordi mobbing ofte forstås som et uttrykk for kaos, uorden eller avvik fra normale tilsander på en sosial arena, i en gruppe eller i samfunnet. Mobbing slik som det har blitt studert og definert er ikke en del av den hverdagslige sosiale interaksjonen som er med på å skape orden i samfunnet, men er beskrevet som et samfunnsproblem som skaper uorden.

Hvordan skapes og opprettholdes egentlig sosial orden i samfunnet og i interaksjon mellom mennesker? I boken *Relations in Public - Microstudies of the Public Order* (1971), kommenterte sosiologen Erving Goffman i en fotnote den sjokkerte reaksjonen til presidenten på Columbia University, etter at studentaktivister hadde okkupert kontoret hans i seks dager;

The great sociological question, of course, is not how could it be that human beings would do a thing like this, but rather how is it that human beings do this sort of thing so rarely. How come persons in authority have been so overwhelmingly successful in conning those beneath them into keeping the hell out of their offices? (Goffman, 1971, s. 288).

Sitatet fanger det fasinerende problemet med sosial orden, hvorfor føyer individer seg etter sosiale normer og regler som ikke nødvendigvis verner om deres ved og vel eller personlige interesser? Sosial kontroll kan bredt beskrives som studiet av mekanismene, i form av mønstre av maktutøvelse, som samfunnet benytter seg av for å opprettholde den sosiale ordenen (Carmichael, 2012; Giddens & Sutton, 2014). Giddens og Sutton definerer også sosial kontroll slik; *"All of the formal and informal mechanisms and internal and external controls that operate to produce conformity (Giddens & Sutton, 2014, s. 369)"*.

Dersom man ser historisk på feltet, møter man 1600-tallets vitenskapsfilosof Thomas Hobbes, som ofte er sett som opphavsmannen til teorier om sosial kontroll (Giddens & Sutton, 2014). Hobbes mente at samfunnet ble holdt sammen av en salgs «sosial

kontrakt», der individene gav fra seg makt til staten for å hindre krig, konflikt og kamp mellom medlemmene i samfunnet. Hobbess mente videre at individene i all hovedsak var selvinteresserte og at uten et system der man ofret en del av friheten sin til å kunne søke sine egne interesser, ville det bli en tilstand av kamp med «alle mot alle» (Giddens & Sutton, 2014).

Sosiologen Talcott Parsons (1937) kom med en ny alternativ måte å forstå sosial orden og kontroll på. Parsons argumenterte for at konformitet og derav sosial orden ikke bare er noe som blir påtvunget individene utenfra, men at konformitet er noe individene i samfunnet internaliserer gjennom sosialisering (Giddens & Sutton, 2014). Individene blir gjennom oppdragelse i familien, påvirkning fra venner og i sosiale institusjoner sosialisert inn i samfunnets normer og verdier (Giddens & Sutton, 2014). I forsøket på å besvare hvordan samfunn lykkes med å skape nok konformitet fra generasjon til generasjon til å oppnå det man anser som sosial orden, forsøkte Parsons å vise til hvordan konformitet ikke fremstår som påtvunget og at de fleste tilpasser seg normer, regler og verdier aktivt (Giddens & Sutton, 2014). Parsons argumenterte med at individers velvilje til å tilpasse seg omhandler at de sosiale normene i samfunnet ikke bare eksisterer i kulturen og samfunnet eller i lovbøker, men at de er internaliserte. Når normer og verdier internaliseres blir de på sett og vis en del av «selvet», og er med på å skape og opprettholde en opplevelse av oss selv som et godt og helhetlig menneske (Giddens & Sutton, 2014). På denne måten er samfunnets orden også en del av oss selv og mennesker styrer, bedømmer og former seg selv og sin adferd i samfunnets bilde (Giddens & Sutton, 2014).

Parsons sin forklaringsmodell for sosial orden som i høy grad orienterer seg mot sosialiseringens aspektet har en rekke teoretikere kritisert han for (Giddens & Sutton, 2014). Det er ikke slik at alle internaliserer de samme sosiale normene, eller at man er bundet av sosiale normer på et deterministisk og ufravikelig vis. Andre teorier om sosial kontroll og orden tar høyde for at sosial kontroll og avvik er nært knyttet sammen. Det har blant annet blitt vist i interaksjonistiske studier at jo mer sosial kontroll en forsøker å utøve i et samfunn, desto mer adferd ser ut til å bli kategorisert som avvikende som igjen fører til en økning av avvikende adferd i populasjonen (Giddens & Sutton, 2014).

Studier av sosial kontroll og sosial orden har røtter i en rekke samfunnsvitenskapelige disipliner slik som strukturfunksjonalisme, interaksjonisme, marxisme og moderne feministisk teori (Giddens & Sutton, 2014; Ritzer & Stepnisky, 2014). Innenfor marxistiske perspektiver har man vært opptatt av hvordan stater, kapitalisme og dominerende samfunnsklasser bevisst og ubevisst skaper former for sosial kontroll, som blant annet kommer til uttrykk gjennom utdanningssystemet, med formål om å skape en konform, føyelig og produktiv arbeidsstyrke (Giddens & Sutton, 2014). Innenfor feminisme og andre kritiske maktperspektiver har man blant annet fokusert på ideologi og dominans sin rolle i skapelsen av en makro-sosial orden. Ideologi blir her forstått som et sammensatt nett av antagelser om virkeligheten og sosialt liv, som har blitt institusjonalisert som allmenn kunnskap og i så stor grad er integrert i den offentlige hverdagslige sfære, at det blir til tatt-for-gitt kunnskap som gjelder for alle sosiale grupper (Ritzer & Stepnisky, 2014, s. 478). En slik allmenn kunnskap om den sosiale virkeligheten som vi tar for gitt er dog kun en refleksjon av dominerende grupper i samfunnet sine interesser og erfaringer, og må her forstås som et uttrykk for disse gruppene sin makt til å påvirke og definere samfunnets organisering og orden (Ritzer & Stepnisky, 2014, s. 478)

Hvis vi ser til interaksjonistiske perspektiver med fokus på mikro-sosial orden, har man blant annet vært opptatt av ansikt til ansikt interaksjon og hvordan sosiale relasjoner og rutinepreget sosial interaksjon er det som kontinuerlig skaper og gjenskaper sosial orden (Giddens & Sutton, 2014; Goffman, 1967, 1971). Det handler altså om hvordan vi i vår hverdagslige interaksjoner, både med mennesker vi kjenner og fremmede, benytter oss av sosiale rutiner og praksiser, altså mønstrede tilpasninger til regler omkring blant annet omgang med andre, forbi passering, skjuling av avvik, unnskyldelige norm- og regelbrudd og åpenbare regelbrudd (Goffman, 1971). Goffman omtaler disse sosiale rutinene og praksisene som grunnregler, som igjen guider og muliggjør sosial omgang. Eksempler på slike sosiale rutiner og praksiser kan være at vi passer på å ikke krasje med andre forbipasserende i korridoren eller på gaten (Goffman, 1967, 1971). Eller om man får mensen i løpet av skoledagen og har blødd igjennom klærne, så forsøker man som regel å skjule «avviket» fra normal interaksjon. En del av denne rutinen kan bestå i at andre later som de ikke legger merke til at det har skjedd for å bevare orden (Goffman, 1971). På samme måte kan det å kommentere på eller fremheve avvik være en måte å sette i gang rutiner for å redusere eller korrigere avvik. Et eksempel kan være en medelev som sladrer på en annen elev som bryter en skoleregul, slik som å røyke på skolens område eller ha med mobiltelefon på skolen. Å sladre vil da initiere straff for den som bryter regelen, men også virke avskrekkende for andre elever som var fristet til å begå samme regelbrudd.

Hva som bidrar til å skape orden og hva som bidrar til å skape uorden er ikke noe vi kan vite med sikkerhet. At noen begår lovbrudd og får straff kan virke preventivt og avskrekkende for andre i samfunnet og derfor være med på å skape orden, mens for mye norm- og regelbrudd kan føre til at samfunnets systemer bryter sammen og man får tilstander av opprør, krig og lovløshet (Giddens & Sutton, 2014; Goffman, 1971). Å skape konformitet gjennom korrigerende med utgangspunkt i verdier og normer for handling og tanke, kan fungere som en form for sosialt lim som skaper tilhørighet og mening for mennesker, slik som nasjonalfølelse. Men, som nevnt ovenfor kan for sterk sosial kontroll, også i forsøk på å skape samhold og orden, føre til at normalrammen blir snever og at det oppstår en oppblomstring av avvik (Giddens & Sutton, 2014). Et eksempel på dette kan være den norske enhetsskolen, intensjonen var god, en skole for alle for å utjevne sosiale forskjeller, men resultatet blir en skole som er god for middels gode elever «de normale». Men, som kanskje ikke i like stor grad ivaretar de sterkeste og de svakeste elevene og derav kanskje skaper enda mer sosiale forskjeller i skolen (Volckmar, 2016). Når det gjelder mobbing, er spørsmålet jeg ønsker å stille; er det slik at mobbing i all hovedsak er destruktiv avvikende adferd som røkter ved den sosiale ordenen, eller har mobbing en plass og funksjon i samfunnets ordens- og kontrollsystemer?

Normer, normalitet og majoritet versus avvik og minoritetsgjøring

Ovenfor redegjorde jeg for sosial orden og kontroll, hvor sosiale normer spiller en sentral rolle i skapelsen og opprettholdelsen av konformitet og sosial orden. I forlengelse av temaet sosial orden vil jeg her gå nærmere inn på normer og normalitet i relasjon til avvik. Jeg vil også redegjøre for majoritetsinkluderende prosesser og minoritetsgjøring. Grunnen til at jeg velger å gå inn på disse perspektivene, er fordi mobbing som sosialt fenomen har en plass i menneskers hverdagslige interaksjon, og befinner seg et sted mellom normal akseptert sosial omgang og avvikende normbrytende adferd. For å forstå

mobbing sin rolle og funksjon i sosial interaksjon er det derfor viktig å få grep om hva normer, normalitet og avvik er.

Normalitet, normal og norm er tre ord som er nært beslektet. Det dreier seg på mange måter om det alminnelige, det gjengse, forventede, vanlige, rette og sosialt aksepterte. Dette til forskjell fra det uvanlige, avvikende, uforventede, ukorrekte, sosialt uakseptable og derav ofte negativt vurdert i forhold til det normale som ofte blir sett på som positivt, sunt og godt. Normer eksisterer i alle sosiale rom og påvirker mennesker og tings organisering og orden (Christensen, 2020; Goffman, 1971). Normer fungerer som både skrevne og uskrevne regler og forventninger for tanke og handling (Christensen, 2020). De blir som regel tatt for gitt fordi de fremstår som naturlig, til tross for at normer ikke er statiske over tid. Normer blir naturliggjorte og derav så å si usynlig i hverdagslig interaksjon og blir derfor først og fremst synlig når noen bryter normen, de opprettholdes ikke av seg selv, men behøver å bli kontinuerlig repetert av aktører (Christensen, 2020). Normer er altså like avhengig av at aktører opprettholder dem med sine gjentatte handlinger som at aktørene støtter seg til dem eller er avhengig av normene for å opprettholde tilstanden av normalitet (Christensen, 2020). Når en norm oppnår tilstanden av normalitet kan normen fremstå tilnærmet solid eller statisk og handlinger og måter å være på som er i tråd med normen, vil derfor bli så «normale» at man så vidt legger merke til dem. Christensen beskriver normkorrekt adferd som flytende så lenge man «følger strømmen», mens normbrytende adferd på sett og vis blir å svømme mot strømmen og derav blir som å møte på en solid hindring (Christensen, 2020). Sosiale normer kan i realiteten bli gjort flytende, de endrer seg over tid og man kan også forsøke å skape en endring i normene gjennom normkritikk. Ved å stille seg kritisk til de tatt for gitte sosiale normene, som former de normative sosiale rommene mennesker inngår i, kan vi få øye på hvordan normer skaper spesifikke «normale» måter å være og handle på, som hindrer andre mulige interaksjonsformer fra å slippe til (Christensen, 2020). Normer kan på denne måten hemme eller utelukke variasjon og derav skape og opprettholde asymmetriske maktrelasjoner (Christensen, 2020).

Sosiale normer har en viktig rolle og funksjon i samfunnet, de fungerer på sett og vis som sosialt lim som holder samfunnet sammen og regulerer sosial interaksjon (Christensen, 2020). Selv om normer er nødvendige betyr ikke dette at alle normer er gode eller hensiktsmessige slik de består i dagens samfunn. Normer forteller oss hva som er «korrekt» og forventet adferd i et gitt samfunn til en gitt tid og i en spesifikk kontekst (Christensen, 2020). De forteller oss samtidig noe om hva som er uønsket og feil adferd. Normer regulerer normalområdet og er derfor en viktig komponent i prosessen av inklusjon og eksklusjon i samfunnet.

Majoritet, minoritet og interseksjonalitet

Vi kan si at normer er med på å skape og opprettholde sosiale kategoriseringer eller merkelapper og at sosial kategorisering har en rangerende og meningsskapende betydning for subjekter i et samfunn (Gullikstad, 2013). Staunæs og Søndergaard (2003, 2006) har utviklet de analytiske begrepene minoritetsgjøring og majoritetsgjørende prosesser som illustrerer hvordan, hvem eller hva som gjør at man blir kategorisert som en del av majoriteten eller en minoritet. Kategoriseringen som en del av en majoritet eller minoritet er ikke stabile eller statiske størrelser, men noe som gjøres performativt (Berg, 2010; Gullikstad, 2013; Staunæs, 2003; Staunæs & Søndergaard, 2006). Majoritet og minoritet er to kategorier som er nært sammenknyttet og som er med på å definere hverandre. Det er også en asymmetrisk maktrelasjon hvor majoriteten forvalter en «første-het» og minoriteten en «andre-het» (Berg, 2010; Staunæs, 2003; Staunæs &

Søndergaard, 2006). Dette vil si at majoriteten i stor grad har monopol på å definere og sette grenser for hva som er passende og upassende og normalt og unormalt (Berg, 2010; Foucault, 1995). Majoriteten har mulighet til å definere hva samfunnet er og til å navngi og kategorisere ulike grupper og deres rolle i samfunnet (Berg, 2010). Prosessen med å definere hva eller hvem som er majoritet og minoritet til enhver tid har blitt beskrevet som en kamp om å ha kontroll over det som kan forstås som tilsynelatende nøytrale verdier og nøkkelsymboler i et gitt samfunn (Berg, 2010). Disse tilsynelatende nøytrale verdiene og nøkkelsymbolene kan vi se for oss består av blant annet normer og muligheten til å påvirke og skape visse normer (Berg, 2010; Christensen, 2020).

Som nevnt ovenfor er ikke majoritet og minoritet statiske eller objektive størrelser. Majoritet omhandler ofte sosiale posisjoner som er rangert høyere, det trenger ikke dreie seg om et faktisk statistisk flertall (Gullikstad, 2013; Staunæs, 2003). Et eksempel på dette kan være vestlig hvite som kan betraktes som en definerende majoritet i verdenssamfunnet, til tross for at de tallmessig ikke utgjør den reelle majoriteten. Majoritetsinkluderende prosesser og minoritetsgjøring er begreper som ofte blir brukt sammen med begrepet interseksjonalitet. Interseksjonalitet dreier seg om hvordan kryssningen av ulike kategorier eller merkelapper bidrar til at noen blir marginaliserte og fremmedgjort mens andre blir fremhevet som normale og privilegerte (Gullikstad, 2013; Staunæs, 2003). Kryssninger av kategoriserende merkelapper kan her være forhold som rase, kjønn, etnisitet, legning, utseende, funksjonsevne, sosioøkonomisk bakgrunn osv. Et viktig poeng er at sammensetningen av merkelapper eller diskrimineringsgrunnlag og konteksten en inngår i spiller en rolle. Dette viste blant annet Crenshaw (1989) ved at svarte kvinnelige fabrikkansatte i Detroit i USA opplevde å bli diskriminert på arbeidsplassen, selv om mannlige svarte arbeidere og kvinnelige hvite arbeidere på samme fabrikk oppgav at de ikke ble diskriminert (Berg, 2010; Staunæs & Søndergaard, 2006). Også i NOU 2015: 2 *Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø*, løftes interseksjonelle perspektiver frem som en aktuell forklaringsmodell på hvorfor elever med flere ulike overlappende diskrimineringsgrunnlag som etnisitet, legning, kjønn, alder og funksjonsevne, opplever å bli mobbet og krenket oftere og i større omfang enn andre elever (Berg, 2010; NOU 2015: 2, 2015, s. 106; Staunæs & Søndergaard, 2006). I NOU 2015: 2 kommenteres det på at det er gjort lite forskning på kryssdiskriminering i norsk utdanningssammenheng, men at resultater fra ulike skolemiljø-undersøkelser peker i den retning at overlappende minoritetsmarkører spiller en rolle i hvorvidt man blir mobbet, diskriminert og krenket (NOU 2015: 2, 2015, s. 106). Et viktig poeng i disse feministiske og kritiske maktperspektivene er at sosiale kategorier fungerer som et verktøy for inklusjon og eksklusjon samt til strukturering, hierarkisering og posisjonering i den sosiale virkeligheten (Foucault, 1999; Staunæs, 2003). Et annet poeng er at subjektposisjoner som en del av en majoritet eller en minoritet skapes og reproduseres relasjonelt. Det finnes for eksempel ingen normale skoleelever uten at det også finnes noen som er unormale.

Interseksjonelle perspektiver og begreper som minoritetsgjøring og majoritetsinkluderende prosesser, er analytiske verktøy som kan hjelpe oss å få øye på hvordan sosiale praksiser skaper og reproduserer sosiale kategorier. De kan også anvendes til å forsøke å bryte ned eller destabilisere dominerende kategorier og åpne opp for bevissthet og refleksjon rundt privilegier og utsatte subjektposisjoner (Berg, 2010; Gullikstad, 2013). I denne oppgaven vil jeg forsøke å ta med meg de ovenfornevnte perspektivene på normer, normalitet, majoritet og minoritet inn i min diskusjon av mobbing som et sosialt fenomen. Forskning og definisjoner av mobbing har historisk sett vært og er preget av en relativt statisk forståelse av rollene som mobber og

mobbeoffer. Ved hjelp av perspektiver på normalitet, avvik, majoritet og minoritet ønsker jeg å sette søkelys på problematikken knyttet til kategorisering og til opprettholdelsen av et snevert, begrensende og minoritetsgjørende normalområde.

Foucault sitt teoretiske rammeverk

I det følgende vil jeg redegjøre for noen aktuelle perspektiver fra Michel Foucault sine teoretiske rammeverk, med hovedvekt på overvåking og straff og regjering og styringskunst. Makt og maktens former er et gjennomgående tema i hans verker og makt forstås i lys av Foucault som et relasjonelt, produktivt og allestedsnærværende fenomen (Foucault, 2002). Grunnen til at jeg tar i bruk disse teoretiske perspektivene i min diskusjon av mobbing er at jeg ønsker å sette søkelys på hvilke former for makt som er i spill når det kommer til mobbing. Hva er egentlig mobbing, hva er det man kjemper imot og hvordan kan vi nærme oss fenomenet for å forstå det bedre?

Overvåking og straff

I verket *Overvåking og straff* (1999), tar Foucault for seg disiplins rolle i moderne makt utøvelse. Det handler om hvordan individer skapes i disiplineringsprosessen, hvordan hierarkisk overvåking, normalisering og eksaminering legger til rette for en selvforsterkende disiplineringsprosess som er med på å skape en «disiplinær orden» (Foucault, 1999).

I lys av Foucault gjør nye former for maktrelasjoner inntog på attenhundretallet, som ikke går veien om bevisstheten eller sinnet, men som går direkte i kroppen på en (Eliassen, 2016, s. 118–119). Kroppen skal ikke lengre merkes og avstraffes for å få individer til å føye seg, den skal nå dresseres og korrigeres for å skape produktive arbeidere i tillegg til å individualisere og skape sosiale identiteter samt viten og kunnskap om mennesker (Eliassen, 2016, s. 125; Foucault, 1999). Foucault betegner dette som «maktens fysikk», eller maktens mikrofysikk som har disiplin som sentralt omdreiningspunkt. Disiplin, i motsetning til slaveri, livegenskap og ren tvang, virker gjennom oppdragelse, forming og individualisering for å gi de disiplinerte nye evner og funksjoner (Eliassen, 2016, s. 125). Det er nå samfunnsmessig nytte som er målestokken og ikke en suveren hersker sin vilje for sine undersåtter. Man kan si at denne makten er produktiv fordi den skaper bestemte ordnende livsformer som individene inngår i, og disiplineringsprosessen produserer og skaper både individualisering og kollektivet som individualiteten etableres i samtidig (Eliassen, 2016, s. 128, 129)².

For å kontrollere menneskekroppene benyttes det man kan kalle de disiplinære metodene, disse metodene går ut på å lage oppsett for individene med detaljerte handlingsplaner, å innføre øvelser og tester og å orkestrere taktiske øvelser hvor individenes «krefter» kombineres for å utføre oppgaver (Eliassen, 2016; Foucault, 1999). De disiplinære metodene virker gjennom rominndeling og strategisk arkitektur som er cellepreget, gjennom planlegging og organisering og ved å styre tid og tidsbruk. Disse metodene er typisk observerbare i skoler og utdanning, militæret, verksted og i lukkede institusjoner og fengsler (Eliassen, 2016; Foucault, 1999). Et viktig spørsmål blir her hva som gjør at individene føyer seg etter de disiplinære kravene som blir stilt til dem, svaret

---

² Verket *Overvåking og straff* (1999) er en konkret idehistorisk analyse av fengselsvesenets opprinnelse. Derfor ble den første norske oversettelsen av *Surveiller et punir* kalt det moderne fengselets historie (oversatt av Dag Østeberg). Foucault betrakter fengselets opprinnelse som en slags modell eller prototype på et sosiodisiplinært felt og han setter det i relasjon til andre sosiale avlukker, og til samfunnet som helhet. Altså det moderne disiplinære samfunnet vi lever i.

hos Foucault ligger i dressering som systematiserer individene og får dem til å oppføre seg slik de skal (Eliassen, 2016; Foucault, 1999).

Dressering eller «*den gode dressurs midler*» som omtalt av Foucault, innebefatter den hierarkiserende bevoktingen og den normaliserende sanksjon (Foucault, 1999). Hierarkiserende bevokting dreier seg i hovedsak om blikk og synlighet, og hvordan disse strukturerer individer. Bare muligheten for å bli observert fører til at individer ter seg på en annen måte, derfor spiller arkitektur, lys, vindusplassering og overvåkningskameraer (uavhengig av om de er på eller av), en rolle i vår opprettholdelse av egen og andres disiplinering (Foucault, 1999). At lærerens pauserom har vinduer vendt ut mot skolegården er altså ingen tilfeldighet, muligheten for at læreren kan se en, har en strukturerende og disiplinerende effekt på barnas oppførsel. Den normaliserende sanksjon dreier seg på andre siden om korrigerende ved hjelp av belønning og straff. Til sammen utgjør dresseringen grunnlaget for at disiplin er noe individene tar opp i seg selv, og at de er aktivt opprettholdende og medarbeidende subjekter i sin egen og andres disiplinering (Foucault, 1999). Dette fordi disiplineringen på sett og vis er der for å bidra til individenes egenutvikling og belønning i form av mer privilegerte subjektposisjoner når de bidrar til å opprettholde, optimalisere og perfektionere den disiplinære ordenen.

Disiplin fungerer som et indre straffevesen, som tar hånd om de områder som ikke behandles av lovene. Disiplin stempler og slår ned på adferdsmåter som betraktes som relativt harmløse av det store avstraffelsessystemet (Foucault, 1999, s. 157). Det kan omtales som et mikro-straffesystem som er tydelig i institusjoner som skolen, arbeidslivet og militæret. Avstraffelse fanger så inn alt som gjør at en kjenner at en har gjort noe galt, det dreier seg om subtile avstraffelsesformer som ydmykelse, usikkerhet og mindre berøvelser (Foucault, 1999, s. 158).

Det gjelder på samme tid å gjøre de minste biter av oppførselen tilgjengelig for straff, og gi det disiplinære apparatets tilsynelatende nøytrale elementer en straffende funksjon. I grensetilfellet skal alt befinne seg i et altomfattende nett av relasjoner som definerer straffbare og straffende handlinger (Foucault, 1999, s. 158).

Disse tilsynelatende nøytrale elementene for avstraffelse kan være alt fra en kjølig fremtoning til likegyldighet, krenkelsler, å bli satt spørsmålstegn ved eller avsettelse, altså alt som kan gjøre en ydmyket eller usikker på ens egen adferd (Foucault, 1999, s. 158). Disiplinærstraff som område innebefatter forsømmelser, regelbrudd og avvik, mens straff sitt område innebefatter alle konformitetsbrudd. Formålet med disiplin er å redusere avvik, og den skal virke korrigerende (Foucault, 1999, s. 158, 159). Disiplin fungerer også som et dobbelt system av gratifikasjon og sanksjon, hvor belønning spiller en vel så viktig rolle som straff. Det er et system hvor man blir bedømt som enten god eller dårlig og det fungerer hierarkiserende ved at de med en svakere eller dårligere posisjon i rangeringen streber etter å oppnå en bedre posisjon og de som har en god posisjon kjemper for å beholde sin posisjon. Det er ens plassering i rangordningen som predikerer om en skal belønnes eller straffes, rangeringen fremhever derfor avvik, men også eksemplarisk adferd (Foucault, 1999, s. 160). Sanksjonene har til hensikt å skape orden, gjennom å straffe uønsket adferd og belønne kroppsliggjort disiplin. Det er verdt å merke seg at det er ikke bare individenes handlinger som blir bedømt og sanksjonert, men hele individet som sådan, og at det disiplinære systemet derav blir et opphav til kunnskap om individene (Foucault, 1999, s. 160).

Ved konstant overvåkning og bedømming av individers ferdigheter og natur, får konformitet grobunn til å utøve tvang og samtidig tydeliggjøre grenseoppgangene mot det avvikende og unormale (Foucault, 1999, s. 161). Siktemålet er normalisering ved hjelp av sammenligning, differensiering, hierarkisering, homogenisering og utelukkelse. Man kan si at ved bruk av styringsteknikken disiplin fremtrer normens makt (Foucault, 1999, s. 162, 2002, s. 13). Gradene av normalitet en utviser fungerer derav som symboler for tilhørighet til et homogent samfunnslegeme, men normaliteten fremkaller også klassifikasjon, hierarki og rangfordeling av individer. På sett og vis fremtvinger normalisering homogenitet, men den virker også samtidig individualiserende, ved å legge til rette for identifisering og måling av avvik, nivåer og spesialiteter og ved å tilpasse disse hverandre (Foucault, 1999, s. 162).

Man forstår at normenes makt fungerer med letthet i et system der det formelt sett rår likhet: For innenfor den påbudte ensartethet innfører den – som gagnlig fordring og måleresultat – de individuelle forskjellers nyanser (Foucault, 1999, s. 162).

De disiplinære styringsteknikkene opptrer med tydelighet i institusjoner og virksomheter med sterkt tilstedeværende sosiale- og administrative systemer, slik som skole, arbeidslivet og militæret (Eliassen, 2016; Foucault, 1999). Som nevnt i introduksjonskapittelet om mobbing, opptrer mobbing i all hovedsak i slike institusjoner og virksomheter hvor det råder sterkt tilstedeværende sosiale- og administrative systemer. Dette gjør meg nysgjerrig på hvilken relasjon mobbing og disiplin kan ha i slike institusjonelle settinger og er det mulig å forstå mobbing som et uttrykk for disiplin, overvåkning og straff?

Regjering og styringskunst ³

I siste delen av sitt liv arbeidet Foucault med å forstå de maktformene som preger den vestlige tradisjonen, her med fokus på styring og regjeringskunst i moderne samfunn og hvordan disse historisk har vokst frem (Foucault, 2002). Et viktig poeng er hvordan den vitenskapelige forståelsen av staten var i endring. Tidligere hadde man forstått staten som en suveren og bevisst aktør (A), som direkte utøvde makt over sine undersåtter (B). Innenfor en del samfunnsvitenskapelige disipliner tenkte man så at ved å bevisstgjøre B om denne undertrykkelsen kunne man rive ned dominerende og byråkratiske stater (Foucault, 2002). Men, selv etter en rekke direkte angrep på stater og utbytting av statlige ledere, fortsatte staten å fungere som før. Dette førte til en endring i synet på staten, hvor man nå forstår staten som noe som er sammensmeltet med samfunnet i motsetning til å være et separat administrativt kontrollapparat (Foucault, 2002, s. 8, 9)⁴. Hos Foucault tar man altså ikke utgangspunkt i en suveren og handlende A som utøver

---

³ Jeg har valgt å benytte begrepene regjering og styringskunst i stedet for *governmentalite* (styringsmentalitet) da en rekke av de kildene jeg benytter har oversatt begrepet nettopp til regjering og styringskunst (Eliassen, 2016; Foucault, 2002). Jeg vil bare påpeke at dette kan være litt problematisk. *Governmentalite* dreier seg om hva vi tenker om styring, altså ulike mentaliteter knyttet til styring. Hva betyr det å snakke om hvordan vi tenker om styring? Tenkning er for Foucault her forstått som en kollektiv aktivitet. Det er ikke snakk om en representasjon av individuell bevissthet, men om kunnskap, forestillinger og meninger som vi er preget av (innviet i). Noe som tas for gitt. Derfor er det fort gjort å miste mentalitetsdimensjonen når *governmentalite* oversettes med regjering eller styringskunst.

⁴ Statsmaktens uttalte mål vil alltid være å skape «politiske kropper», eller politiserende og/eller samfunnspolerte kropper, det vil si kropper som villig produserer og reproduserer den makten som utøves på dem.

makt over B, men fokuserer heller på hvordan «tingenes orden fremstår som normal, og derfor i alle fall noen grad uproblematisk både for A og B (Neumann, 2001, s. 168)». Foucaults arbeider med regjering og styringskunst belyser de indirekte strategiene for maktutøvelse som er sentrale i moderne samfunn (Foucault, 2002; Gordon, Burchell, Miller, & Foucault, 1991).

Begrepene regjerings- og styringskunst hos Foucault er også et forsøk på å gi innblikk i den makten staten utøver, på en måte som tar høyde for at i alle sammenhenger hvor det er snakk om makt er det alltid rom for motstand⁵. Dette er fordi makt alltid er relasjonelt og relasjoner eksisterer mellom «frie» subjekter som kan utøve motstand i ulik grad (Foucault, 2002). Et eksempel på dette kan være forholdet mellom lærer og elever hvor læreren innehar en tydelig maktposisjon og kan bestemme og definere hva som skal foregå i klasserommet, men elevene kan fortsatt yte motstand med å ikke gjøre det de får beskjed om, ikke følge med eller klage. Regjering og styringskunst dreier seg om de maktteknikker som staten benytter for å få befolkningen til å danne og styre seg selv innenfor de maktfeltene de er situert i, altså hvordan man former og påvirker B's vilje (Foucault, 2002). Selv om Foucaults arbeider med regjering og styringskunst omhandler staten og samfunnets sammensmeltende funksjoner for å skape velfungerende og ordende samfunn, tenker jeg at disse teoretiseringene kan gi oss et vindu til å observere mobbing på en alternativ måte. Et viktig poeng for meg her er muligheten til å løfte blikket fra den direkte maktutøvelsen som utspiller seg mellom såkalte mobbere og mobbeofre, til mulige indirekte strategier for maktutøvelse og innsikter om hvordan man motsetter seg uønskede maktformer og rasjonalitetene bak dem.

Foucault starter med å illustrere hvordan den moderne regjering og styringskunsten har utviklet seg ved å peke på spesifikke historiske hendelser og skriftlige verk som gir oss innblikk i endringen av hvordan man forstår staten og styring (Foucault, 2002). Det dreier seg også om spørsmål omkring hva som skal styres og på hvilken måte. Historisk ser man en endring fra fokus på å styre landområder i seg selv til å styre den komplekse sammensetningen av mennesker og ting (Foucault, 2002, s. 52). Den nye styringskunsten omhandler å styre, regjere og ta hånd om mennesker i deres sammensatte livssituasjoner hva gjelder ressurser, rikdommer og arbeid knyttet til deres kontekst i form av klima, tilgang på vann og fruktbarhet i deres territorium. Det dreier seg også om å regjere menneskers samhandling i form av skikker, vaner, tanke og handlingsmønstre, og å ta hånd om mennesker sine forbindelser med fenomener som sorg, ulykker, sult, epidemier og død (Foucault, 2002, s. 52). Regjering beskrives som en form for generell forvaltning, der det grunnleggende målet er kontroll over den komplekse sammensetningen av mennesker og ting, der landområder, territorier og eiendom bare

---

⁵ Det er selvsagt mulig å spørre om hva som egentlig ligger i en slik optimisme. Hvilken karakter har en slik motstand? Hvor befinner den seg? Det er ikke snakk om en slags substans eller «natur». Poenget er at motstanden faller sammen med makten og åpenbart dekker det samme området. Derfor er ikke motstandens område maktens omvendte bilde, noe som er «ikke»-makt ved siden av makten. I så fall ville det ikke kunne være snakk om motstand. Vi har altså, nesten som to sider av en og samme sak, makt og motstand. Skal vi virkelig kunne stå imot makten må motstanden ifølge Foucault være lik makten. Det vil si at den må være like oppfinnsom, like mobil og like produktiv som makten. Som makten må den organisere seg, løpe sammen med, sementere seg – og som makten må den komme «nedenfra» og fordele seg strategisk. Jeg tror det er slik Foucaults kjente tese om «at der det er makt er det også motstand» må forstås: Så snart det består et maktforhold, oppstår det også en motstandsmulighet. Man er aldri fullt og helt fanget i maktens favntak; man kan alltid modifisere dens overgrep, på bestemte betingelser og ifølge en presis strategi.

utgjør en enkelt variabel. «*Styring er riktig ordning av tingene, som man tar ansvaret for å lede til et passende mål på en ansvarlig måte (Foucault, 2002, s. 53).*» Det man styrer er nå målet i seg selv, det er ikke en suveren hersker som har som mål å beholde makten sin, men å forvalte befolkningen og alt av «ting» som hører med på en måte som skaper mål for hver enkelt.

Det er ikke lengre en suveren hersker eller gud som setter et felles «godt» mål som må adlydes, men mål som i et passende mål for alle tingene som skal styres. Dette betyr i realiteten en hel rekke mål som er styringens objekt og disse målene skal nås ved å «ordne tingene» (Foucault, 2002, s. 55). Å ordne tingene hos Foucault omhandler å styre med taktikker i motsetningen til lover, eller å bruke lover som taktikker, det handler i all hovedsak om å sørge for at mål kan nås ved hjelp av hjelpemidler. Suverenitet har seg selv som mål, styring har i motsetning sitt mål hos tingene en ordner. Det dreier seg om å effektivisere, perfektionere, maksimalisere og intensivere prosessene som styringen ordner (Foucault, 2002, s. 55). Det er altså menneskene i samfunnet, våre samhandlingsprosesser og produksjon som skal ordnes.

I historisk litteratur peker Foucault ut hvordan styring lenge dreide seg om å regjere familien og at hvordan ordet økonomi her nettopp dreide seg om å styre og ordne familien på korrekt vis (Foucault, 2002). I samsvar med at ordet økonomi får en ny og systemisk betydning blir også familien til et bindeledd for styring av befolkningen. Familien går nå fra å være en modell for styring til å bli et instrument for styring av befolkningen (Foucault, 2002, s. 63). *Tingene* styringen ordner handler i stor grad om befolkningen, blant annet ved å bedre deres levevilkår, rikdom og levealder. Instrumentene som benyttes for å styre befolkningen mot ønskede mål eksisterer i all hovedsak i befolkningen selv, slik som familien, det vil si at befolkningen nå både fungerer som mål og instrument for sin egen styring (Foucault, 2002, s. 64). Befolkningen beskrives av Foucault som bevisste på hva de vil eller ønsker, men samtidig også ubevisst på hva man får dem til å gjøre. Det dreier seg altså om en indirekte styring, ikke tvang, ordre eller strenge detaljerte regelverk, men om å få individene til å styre seg selv på en effektiv, livsforlengende, produktiv, individ- og samfunnsdyrkende måte (Foucault, 2002).

Foucault beskriver så staten, som både individualiserende og totaliserende, fordi den politiske rasjonaliteten er bygget opp av en sammensetning av ideer fra hyrdemakt, fra statsraisonen og politien som alle er historiske springbrett for moderne regjering (Foucault, 2002, s. 115). Han beskriver staten som individualiserende ved at den etablerer en sannhet om hver enkelt og totaliserende ved at staten samtidig utgjør handlingsbetingelsene for individenes sannheter, som gjør at staten på sett og vis styrer retningene for sannhetene (Foucault, 2002, s. 18). Man kan si at moderne styringskunst dreier seg om å utvikle de konstitutive elementene i individers liv på en slik måte at utviklingen styrker statens maktkapabiliteter på samme tid (Foucault, 2002, s. 111). Moderne styringskunst kan derav også forstås som forutsetningene for en viss type sosial orden, hvor befolkningen regjerer eller styrer seg selv med utgangspunkt i individuelle «sannheter» som er formet av rammer og betingelser som springer ut av samfunnets eller statens pågående prosess med å ordne seg selv og sine anliggender (Foucault, 2002, s. 19). Poenget for Foucault er altså å vise hvordan de forutsetningene for praksis vi tar for gitt, er historisk betinget og foranderlige, samt at vi som individer er produkter av disse praksisene og at vi ved å forstå deres opphav og virkemåte kan påvirke og befri og omskape oss selv (Foucault, 2002, s. 21). Grunnen til at vi må lete i fortiden etter nøkkelen for å forstå våre sosiale praksiser, kommer av det man kan omtale som «den

usynlige hånden», altså at det som styrer oss vanskelig lar seg observere i samtiden, og kun kan merkes indirekte på dens effekter og at man kun i ettertid kan observere dens handlinger (Foucault, 2002, s. 17).

I tidligere verk, herunder *Vilje til viten : Seksualitetens historie 1 (1995)* og *The birth of biopolitics : lectures at the Collège de France, 1978-1979 (2008)*, tar Foucault for seg det han omtaler som biopolitikken eller biomakten, som utgjør et sentralt styringsledd imellom disiplinen og regjeringskunsten (Eliassen, 2016; Foucault, 1995, 2008).

Biopolitikken betegner styring av fenomener som er knyttet til befolkningen slik som levealder, helse, fødselsrate, hygiene og lignende. Biopolitikken beskrives som kybernetisk ved at det med utgangspunkt i viten om menneskelivene en forvalter, opprettholder en feedbackmekanisme for kontroll og manipulasjon, selve styringen benytter virkemidler som kvalifisering, måling, verdsettelse og hierarkisering, for å kunne sortere og regulere sine subjekter (Eliassen, 2016, s. 145). Viten om menneskenes tilstand hentes inn i samfunnets disiplinære institusjoner som skolen, fengsler, militæret og sykehusene, alle disse enheten bidrar med å akkumulere biopolitisk kunnskap. Makten over menneskenes liv kan sies å være sammensatt av to deler, disiplin over kroppene slik som presentert i kapittelet om overvåking og straff, og regulering av befolkningen i form av å skape den «velfungerende gruppen» (Eliassen, 2016, s. 145; Foucault, 1999).

Men, det finnes ingen velfungerende gruppe uten grep om normalitet og norm (Eliassen, 2016). I prosessen med å samle inn viten om menneskenes tilstand, produseres det i skoler, sykehus og fengsler skiller mellom individer som fungerer på ønskelig vis og de som ikke gjør det (Eliassen, 2016, s. 145). Det produseres altså kunnskap om de som faller utenfor normen, de såkalte «sosialpatologiske kasus». Normen og normaliteten og etablering av biologiske standarder er sentrale styringsverktøy i biopolitikken, normen blir her et uttrykk for gjennomsnittlige, sunne og velfungerende individer som så fungerer som målestokk for konstatering av avvik og normaliseringsprosesser (Eliassen, 2016, s. 146). Normer og normalitet som styringsteknikk kan forstås som et uttrykk for den positive maktutøvelsen, hvor man kontinuerlig forsøker å korrigere, forbedre og optimalisere befolkningen (Eliassen, 2016, s. 146).

Med begrepene «norm» og «normalitet» innføres en makt «som ikke fungerer ved hjelp av rett, men ved teknologi; ikke ved lov, men ved normalisering; ikke ved straff, men ved kontroll, og som utøves på nivåer og i former som overskrider staten og dens apparater» (Eliassen, 2016, s. 146).

Biopolitikken omhandler så styring av befolkningen ved hjelp av teknologier og prosedyrer for innsamling av kunnskap gjennom måling, som legger til rette for kontroll og normalisering som samfunnshelsetjenesten og andre instansers oppgave og anliggende (Eliassen, 2016, s. 146).

Man kan si at Foucault opererer med tre ulike former for makt, disse er dominans, strategi og regjering (Foucault, 2002). I tillegg kommer disiplin aspektet som fungerer som en komponent i regjering. Dominans kan beskrives først som en direkte maktrelasjon, hvor det ikke er tvil om hvem som er maktinnehaveren. I en dominansrelasjon kan ikke den svakere parten bryte ut av den ordenen som en er underlagt kun i kraft av sine egne handlinger, men som i alle maktforhold kan en fortsatt gjøre motstand (Foucault, 2002, s. 11, 12). Strategi er i motsetning til dominans et forhold av løpende forhandling mellom subjekter om hvem som kan bestemme, har rett eller kan diktere den andres handlinger, det er altså alltid et spørsmål om hvem som «sitter på makten» (Foucault, 2002, s. 12). Regjering beskrives til slutt som en type

maktrelasjon som befinner seg mellom strategi og dominans, og er beskrevet som reflektivt fordi det omhandler hvordan selvet regjerer seg selv. Regjering har også blitt omtalt som «styring av individer ved hjelp av deres egen sannhet» (Foucault, 2002, s. 14). Foucault omtaler blant annet regjering slik;

Med regjering forstår jeg den helheten som dannes av institusjonene og prosedyrene, analysene og refleksjonene, overslagene og taktikkene som gjør det mulig å utøve denne spesifikke, men like fullt komplekse maktformen, og som har befolkningen som sitt fremste siktemål, den politiske økonomien som sin viktigste form for viten, og sikkerhetsanordningene som sin grunnleggende instrumentelle teknikk (Foucault, 2002, s. 68).

Vi kan altså forstå regjering som en indirekte altomsluttende maktform, som har til hensikt å ordne befolkningen på en individualiserende og totaliserende måte (Foucault, 2002). Regjering kan ikke reduseres til å omhandle staten, hvor staten bare er et gitt antall funksjoner, staten må i lys av Foucault forstås som sammensmeltet med samfunnet og de moderne regjeringsteknikkene må sees som utgangspunktet for å definere hva som inngår i staten (Foucault, 2002, s. 70, 71). I Foucaults verk *Overvåking og straff (1999)*, spiller disiplinering en sentral rolle, disiplinering blir ikke av Foucault ansett som en egen maktform, men som en styringsteknikk som er virksom i de tre ovennevnte maktformene (Foucault, 1999, 2002). Disiplinering kan beskrives som de mikromekanismene av makt hvor individer formes for å tjene behovene til en maktkilde (Foucault, 2002, s. 13). Resultatet av disiplinering er at individene blir i stand til å spille en ny rolle, de utvikler altså en ny kapasitet eller evne (Foucault, 2002, s. 13). Disiplinering beskrives også som å ha en sentral rolle i forvaltningen av befolkningen, som er et viktig aspekt i regjering.

Å forvalte befolkningen vil nemlig ikke bare si å forvalte en samlet mengde fenomener, eller rett og slett forvalte deres globale virkninger. Å forvalte befolkningen vil også si å forvalte den i dybden, i detalj og med dyktighet (Foucault, 2002, s. 67).

Alt i alt kan man si at regjerings- og styringskunst dreier seg om makt, og maktens former og uttrykk i våre samfunn. Makt er som nevnt et positivt begrep hos Foucault, nettopp fordi makten alltid skaper noe (Foucault, 2002). For at noe skal bli definert som et fenomen knyttet til makt, trenger det som nevnt i lys av Foucault å være rom for motstand (Foucault, 2002, s. 114). Mobbing er et slikt fenomen hvor motstand er lett å observere, noen som blir mobbet vil som regel forsøke å endre forholdene, rømme fra situasjonen og generelt oppleve følelsen av indre motstand og urettferdighet. Om mobbing så er et spørsmål om makt, kan vi i lys av Foucault stille spørsmål med hva det er denne makten produserer?

I den påfølgende diskusjonen vil jeg undersøke mobbing i lys av Foucaults perspektiver på makt, regjering og styringskunst og overvåking og straff. På samme måte som Foucault stiller spørsmål til på hvilken måte de grunnleggende opplevelsene som galskapen, lidelsen, kriminaliteten og individualiteten er forbundet med kunnskapsformen og maktformen som regjerer vårt samfunn, uten at vi er oss det bevisst, ønsker jeg å sette spørsmålstegn ved hvordan mobbing er knyttet til våre moderne makt- og kunnskapsformer (Foucault, 2002, s. 93). Foucault hevdet at han aldri ville finne svaret

på disse spørsmålene, men at det ikke betydde at man skulle la være å stille dem⁶. På samme måte tenker jeg at mobbing er et fenomen man vanskelig kan få fullstendig grep om, men at å rette et kritisk blikk på fenomenet kan hjelpe oss å få innblikk i hvordan vi blir styrt og styrer oss selv. Sitatet «*Kritikk som kunsten å ikke bli styrt så mye* (Foucault, 2002, s. 21)» blir her aktuelt. Om mobbing er makt, og makt en form for styring og disiplin, kan da kritisk utforskning av mobbing hjelpe oss å bli styrt mindre?⁷

«*Menneskers styring av mennesker (..) forutsetter en spesifikk form for rasjonalitet, og ikke en instrumentell voldshandling* (Foucault, 2002, s. 114).» Foucault presiserer i dette sitatet at om man skal motsette seg eller gjøre opprør mot makten, så er det ikke nok å fordømme vold eller kritisere en situasjon, altså det er ikke nok å ta tak i diskursene omkring fenomenet. Det man er nødt til å ta tak i, undersøke og kritisere er den formen for rasjonalitet som er i spill innenfor den aktuelle konteksten (Foucault, 2002, s. 114). Man er nødt til å undersøke hvordan maktrelasjonen rasjonaliseres, i mitt tilfelle hvordan mobbing rasjonaliseres i moderne samfunn. Foucault peker på at å stille spørsmål ved den aktuelle rasjonaliteten som er i spill, er den eneste måten man kan unngå at andre og lignende institusjoner, med samme type mål og effekter, tar over den aktuelle maktrelasjonens funksjon (Foucault, 2002, s. 114). «*Problemet er å nå frem til viten om hva man skal gjøre med noe som er så åpenbart gitt* (Foucault, 2002, s. 73).» Det refereres her til forholdet mellom politisk fornuft, makt og rasjonalisering. Jeg tenker at spørsmålet kan være like gyldig for mobbing. Mobbing fremstår som et åpenbart samfunnsproblem, likevel er det å føre en kamp mot mobbing i seg selv et ufruktbart prosjekt. Å fordømme og på sett og vis rettslig og moralsk forfølge mobbing og mobbere hjelper oss ikke å forstå hva mobbing er eller hva som muliggjør og opprettholder mobbing i dagens samfunn. Det hindrer heller ikke maktspektene i mobbing fra å «bytte vert», om posisjonen skulle bli for utsatt. Det er altså mobbingens rasjonalitet og teknikker som skal utforskes i den påfølgende diskusjonen.

---

⁶ Foucault har i sine senere arbeider utviklet et konsept for å forholde til «feil», altså kunnskap som står i motsetning til tradisjonsbærende teorier og synspunkter. Det dreier seg om kunnskaper eller sannheter som avviker fra de gjeldende epistemiske normene. Poenget er at feil ikke nødvendigvis er noe negativt, men kan fungere som viktige komponenter eller springbrett i utviklingen av nye sannheter og kunnskapsrammer altså i brudd med tidligere eller dominerende konseptualiseringer av virkeligheten. På denne måten må kunnskap i seg selv forstås som en feil. En feil blir her en slags grenseoverskridelse, eller et brudd på grensene som er fastsatt av det konseptuelle miljøet vi inngår i.

⁷ Jeg vil her påpeke at Foucault ikke gjennom sine diskusjoner av maktens ulike former ønsker å forutsi noe, men heller å gi oss muligheten til å ta stilling til makten. Han nøyer seg med å forsøke å avsløre makten og på den måten å gjøre den avskyelig. Foucault ønsker å skape verktøy for å demaskere makten overalt hvor den er, på hvilken måte den utøves og hvilken form den inntar. Makten er ikke noe i seg selv, men er avhengig av å være forbundet med menneskelige behov og tar på sett og vis bolig i individene og former deres vilje til å tjene en gitt makt.

Diskusjon

I denne delen av oppgaven vil jeg trekke trådene sammen fra resten av oppgaven i en åpen diskusjon omkring premissene for forståelse av mobbing og utforskning av alternative innfallsvinkler.

Jeg vil starte med en kritisk diskusjon av noen aspekter ved etablerte perspektiver på mobbing og hvilken rolle disse perspektivene spiller for vår forståelse og evne til å arbeide med og ta stilling til problematikken knyttet til mobbing. Deretter vil jeg forsøke å bygge videre på og utvikle alternative perspektiver og teori. Jeg vil benytte eksempler og tekstutdrag fra tidligere i oppgaven i tillegg til belysende eksempler fra egne og andres opplevelser og medieoppslag for å aktualiser og tydeliggjøre poeng i diskusjonen.

Et kritisk blikk på etablerte perspektiver

I vitenskapelig sammenheng

De eksisterende teoretiseringene og begrepsliggjøringene av mobbing innbefatter som nevnt i tidligere kapitler, grovt sett tre ulike retninger eller paradigmer. Dette er henholdsvis det individpsykologiske paradigmet, det sosiale voldparadigmet og det dysfunksjonelle gruppeparadigmet (Schott & Søndergaard, 2014b). Disse tre grupperingene drar i ulik grad på perspektiver fra hverandre i sine forklaringsmodeller. Uten å gå enda dypere inn i de eksisterende perspektivene eller begrepsliggjøringene av mobbing, vil jeg her påpeke noen sentrale kritiske momenter som jeg har vært inne på tidligere i oppgaven.

Eksisterende perspektiver på mobbing, hva gjelder alle tre overfor skisserte paradigmer, tar ikke i tilstrekkelig grad høyde for at mobbing i utdanning og arbeidsliv er likartede fenomener som mulig drives av samme rasjonaliteter (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002). En mangel på sammenstilling av forskning på tvers av felt og arenaer kan sies å ikke legge til rette for helhetlig forskning på fenomenet (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002). Til tross for at perspektiver som kan plasseres i det dysfunksjonelle gruppeparadigmet tar høyde for at rollene som mobber, mobbeoffer, deltaker osv. er omskiftelige, tar man fremdeles ikke stilling til at mobbing kanskje burde utforskes som et normalt majoritetsfenomen, altså som allemannseie og ikke bare som noe alle skoleelever kan inngå i, men som noe alle arbeidstakere eller mennesker generelt kan inngå i til tider (Schott, 2014; Schott & Søndergaard, 2014a). Uten å ta stilling til mobbing sin spredning både på ulike arenaer og aldersmessig, mister man kanskje muligheten til å utforske mobbing som et majoritetsfenomen i motsetning til et sykkelig og marginalt unntaksfenomen som blir forstått som et uttrykk for samhandling som har mislyktes.

I utdanningspolitisk sammenheng

Hvis vi ser på perspektiver på mobbing i nyere utdanningspolitisk sammenheng møter vi på noen problemstillinger. Her opererer man ikke med en tydelig definisjon på hva mobbing er, men stiller seg åpen for de ulike perspektivene som er i bevegelse i de øvrige forskningsmiljøene (Kunnskapsdepartementet, 2021; NOU 2015: 2, 2015). Man velger så heller å fokusere på forebygging, kompetanse, handling, innmeldingsplikt, involvering, ansvarfordeling og ansvarlighet for å sikre rettighetene for et trygt og godt læringsmiljø for alle elever (Kunnskapsdepartementet, 2021; NOU 2015: 2, 2015).

Et av aspektene man her tar tak i er emosjonell og sosial kompetanse, hvor sosial kompetanse beskrives som en beskyttende faktor for å unngå å bli mobbet eller bedrive

mobbing (Læringscenteret, 2003; NOU 2015: 2, 2015). Sosial kompetanse beskrives også som motvirkende mot utvikling av problemadferd slik som mobbing, vold, diskriminering og kriminalitet (Læringscenteret, 2003; NOU 2015: 2, 2015). Å ha gode vennerelasjoner, evne til å sette seg inn i andres perspektiv og empati er også funnet som viktige akseptor for å unngå bli mobbet og bedrive mobbing (NOU 2015: 2, 2015). I utdanningspolitisk sammenheng ser man altså på utløsende faktorer for å mobbe og bli mobbet og retter fokuset mot tiltak man kan sette inn for å motvirke disse utløsende faktorene (Læringscenteret, 2003; NOU 2015: 2, 2015; Utdanningsdirektoratet, 2022). Skolene skal så forebygge mobbing og legge til rette for at alle elever får et godt og trygt skolemiljø ved å blant annet forsøke å fostre disse motvirkende egenskapene hos elevene. Man stiller her i liten grad spørsmål med hvorfor akkurat disse faktorene initierer mobbing og krenkelser. Dette ser jeg som problematisk, da det minner om problemstillingen knyttet til vestlig medisin hvor man medisinerer symptomer og ikke den utløsende årsaken for symptomet. Om krenkelser er symptomet vi behandler i skolen, får vi egentlig håndtert mobbing som i dette eksemplet vil være selve sykdommen?

Det man derimot kan finne blant annet i NOU 2015: 2 er ulike forklaringsmodeller på hvorfor «noen» mobber, altså utløsende faktorer for individers handlinger (NOU 2015: 2, 2015). Svar på hvorfor noen mobber i utdanningspolitisk sammenheng hentes delvis fra individpsykologiske perspektiver, sosial vold perspektiver på mobbing og fra dysfunksjonelle gruppeperspektiver (NOU 2015: 2, 2015; Schott & Søndergaard, 2014b). Det knyttes blant annet til redsel for å bli ekskludert selv og til gruppedynamikk og til individuell problematikk knyttet til dårlig selvbilde, problemer i hjemmet, mangel på empati og andre aspekter av sosial kompetanse (NOU 2015: 2, 2015; Schott & Søndergaard, 2014b). På utdanningsdirektoratet sine sider listes følgende utløsende årsaker for mobbing opp;

Noen føler seg tøffe og tror de har makt. Andre mobber for å markere at de hører til i en gjeng eller en gruppe. Det kan også være at den som mobber, gjør det fordi hun eller han er redd for å bli mobbet eller holdt utenfor selv. De som mobber, kan ha et dårlig selvbilde. De kan også ha det vanskelig hjemme. Over halvparten av dem som mobber andre, blir også selv mobbet, viser undersøkelsen Barn og medier fra Medietilsynet (Utdanningsdirektoratet, 2016).

Det å mobbe andre eller å bli mobbet kan i så måte forstås som en utløsende faktor for å bedrive mobbing i seg selv.

I redegjørelsen for konseptualisering av mobbing i utdanningspolitisk sammenheng stilte jeg spørsmåls ved om man egentlig lykkes ved å utvide forståelsen av mobbing ved å gå bort fra definisjoner og legge fokuset på handling. Hvis man skal «bekjempe» mobbing med å lære barn ferdigheter og/eller forsøke å hemme eller utelukke egenskaper som gjør en utsatt for å bli mobbet eller mobbe andre, bærer ikke forståelsen av mobbing fortsatt særlig preg av årsaksforklaringer med utgangspunkt i individuelle karaktertrekk? Står man ikke i fare for å sette strek over individpsykologiske forklaringsmodeller med utgangspunkt i individuell aggresjon og problemadferd og samtidig komme frem til samme svar selv? Om utdanningssystemet berger sitt eget skinn ved å forebygge mobbing etter beste evne, utøver handlings- og innmeldingsplikt og involverer alle ansvarlige instanser, vil ikke da enkelt sakene av mobbing som skulle oppstå, til tross for de intrikate ansvars- og sikkerhetssystemene som er til stede, kunne ende opp med å fremstå som et uttrykk for den enkelte elevs eller individs problematiske natur som

opphav til at mobbingen oppstår? Det blir på sett og vis et spørsmål om hvem som eier mobbingen, hvor den hører til og hvor den oppstår? Om vi ikke tar stilling til disse spørsmålene før vi forholder oss til mobbing ute i samfunnet, er jeg redd for at man forsetter heksejakten, hvor man ender opp med å fordømme enkeltindivider og deres natur.

I lys av Foucault

Hvis vi forsøker å sette betraktningene ovenfor i sammenheng med Foucault sine perspektiver blir kritikken noe klarere. Foucault presiserte i sine forelesninger om Regjering og styringskunst at det ikke er nok å fordømme vold eller kritisere en situasjon, altså at det ikke var tilstrekkelig kun å ta tak i fornuften bak et fenomen, man var nødt til å undersøke den aktuelle rasjonaliteten som er i spill (Foucault, 2002, s. 114). Hvis man kun tar tak i mobbingens uttrykksformer, altså spesielle væremåter eller handlinger som er utløsende for mobbing, har man egentlig undersøkt rasjonaliteten til fenomenet? De tilfellene av mobbing som skulle trenge igjennom utdanningssystemets intrikate ansvars- og sikkerhetssystemer, vil kanskje ende opp med å bli årsaks forklart med utgangspunkt i enkeltindividene som er involvert og ikke bli sett som et tegn på at vi ikke i tilstrekkelig grad forstår hvilken rasjonalitet som ligger til grunn for mobbing som fenomen (Foucault, 2002). Ved å fordømme mobbing uten å forstå de opprettholdende mekanismene eller funksjonen til fenomenet, står vi kanskje i fare for å dømme enkeltindivider for deres uønskede karaktertrekk og legge ansvaret på perifere instanser i utdanningssystemet, slik at man har noen å skylde på og straffe når man ikke lykkes med å kvele mobbing (Foucault, 2002)?

Hvis vi ser på ordlyden i tiltak på organisasjonsnivå slik som «Manifest mot mobbing» og «Forpliktende partnerskap mot mobbing», fremstår disse som normativt fordømmende (Kunnskapsdepartementet, 2021; NOU 2015: 2, 2015). Eriksson påpekte så fint i sin artikkel *Mobbning: en sosiologisk diskusjon (2001)*, at det man har lyktes med å bekjempe er det verbale, det er altså ingen som vil innrømme at de bedriver mobbing, det kan ifølge Eriksson være hva som helst annet man foretar seg så lenge det ikke bli definert som mobbing (Eriksson, 2001, s. 19). Man har altså lyktes med å normativt fordømme mobbing, slik at å bli anklaget for å mobbe innebærer stor risiko for individets moralske omdømme. Men, til tross for motstanden består mobbing som fenomen, og vi fortsetter å stå sammen mot en eller annen usynlig fiende (Eriksson, 2001, s. 19). For hvem er det egentlig vi står mot og skal fordømme? Hvem eier mobbingen? Er det enkeltmenneskene som bedriver mobbing, er det skolen og kommunen som burde ha hindret eller stoppet mobbingen eller finnes det et annet sted å plassere skyld? Det får meg til å tenke på A og B sin plass i Foucaults maktforståelse (Foucault, 2002; Neumann, 2001). Hva om hverken A, la oss si de ansvarliggjorte aktørene i utdanning, eller B elevene som bedriver mobbing eller blir mobbet, er fullstendig klar over den styringen de er underlagt? «*Tingenes orden fremstår som normal, og derfor i alle fall noen grad uproblematisk både for A og B (Neumann, 2001, s. 168)*». Spørsmålet her er hvordan mobbing virker som maktfenomen?

Det vi vet med sikkerhet er at å slå ned de enkelte tilfellene av mobbing ikke fjerner problemet som helhet (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002). Dette gjør at jeg stiller meg kritisk til de nye utdanningspolitiske handlingsplanenes oppbygning, hvor man på sett og vis skal legge til evner og trekke fra andre i hvert enkelt individ for å så langt det lar seg gjøre hindre mobbing fra å forekomme (NOU 2015: 2, 2015). Hvis mobbing skulle kureres på denne måten, måtte det jo betyr at mobbingen springer ut av egenskaper hos enkelte «sosial patologiske kasus», som leder oss rett tilbake til individpsykologiske

forklaringsmodeller hvor mobbing oppstår utenfor skolen og blir importert inn av individuelle «smittebærere» (Eliassen, 2016; Foucault, 2008). Det er ikke kun de som mobber eller skolens ansatte som står i fare for å bli fordømt når mobbing finner sted - veien til å fordømme «ofrene» er heller ikke lang. Et eksempel er en tidligere elev som saksøkte Karasjok kommune etter å ha blitt mobbet mens han gikk på skolen der, der kommunen har anket saken fordi de mente de hadde satt inn de tiltakene som var mulige (Larsen, 2021). I en sak på NRK ble noen av disse argumentene også luftet:

Under rettsaken har det også kommet frem at Jørgensen har blitt mobbet på sin tidligere skole i Kåfjord i Troms. Det mener Karasjok kommune kan ha påvirket 25-åringen, og at all skyld ikke ligger på dem. (...) Kommunen mener at det er mange andre forhold i Arnar sitt liv som har spilt inn, sier Åsheim (Larsen, 2021).

Her blir altså det faktum at den påklagende har blitt utsatt for mobbing tidligere i tillegg til andre forhold i hans liv lagt frem som grunnlag for at det ikke er kun Karasjok kommune sitt ansvar at gutten ble mobbet (Larsen, 2021). Her er det igjen spørsmålet om hvem som eier mobbing som blir aktuelt? Tilhører mobbingen gutten som har blitt utsatt for mobbing fordi mobbingen tilsynelatende følger han inn i de ulike skolene, oppstår den i kraft av hans karaktertrekk? Et annet eksempel er hvordan det å bli mobbet settes i sammenheng med å bedrive mobbing, altså kan det fremstå som om er det noe med å være i kontakt med mobbing overhode som virker negativt på individet (NOU 2015: 2, 2015; Utdanningsdirektoratet, 2016). Å ta høyde for effektene av den moralske og normative fordømmingen av mobbing blir nok her viktig. I lys av Foucault blir altså det viktige å forsøke å forstå mobbingens rasjonalitet og ikke å moralsk forfølge passende syndebukker (Foucault, 2002). Som nevnt over peker Foucault også på at å stille spørsmål med den aktuelle rasjonaliteten som er i spill, er den eneste måten man kan unngå at andre og lignende institusjoner, med samme type mål og effekter, tar over den aktuelle maktrelasjonens funksjon (Foucault, 2002, s. 114). Så kan man jo lure på om det ikke er nettopp dette vi har oppnådd ved å moralsk og normativt fordømme mobbing til de grader at ingen vil erkjenne personlig kjennskap til fenomenet. Bidrar vi til å skjule mobbingens rasjonalitet ved å kjempe i blinde imot dets uttrykksformer?

Et forsøk på utvikling av alternative perspektiver og teori

I denne delen av diskusjonen vil jeg forsøke å skissere et alternativt perspektiv på mobbing. Jeg vil presentere del for del, der noe er et forsøk på å bygge videre på eksisterende perspektiver og andre deler er forsøk på ny teoretisk lesning av fenomenet. Til slutt vil jeg presenter det samlede perspektivet som jeg har forsøkt å billedlig gjøre ved hjelp av en modell.

Store deler av det følgende kapittelet dreier seg om å forsøke å forstå mobbing som et makt fenomen. Neumann (2001) med inspirasjon fra Foucault skriver i sin bok *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*, at diskurser i ulik grad er gjennomsyret av makt og at det ikke nok å se etter normalstandarden altså se etter kampen om hva som skal fremstå som normalt (Neumann, 2001, s. 173). Poenget er at politiske diskurser er mer egnet for en maktanalyse og med politisk menes her kampen om å definere en diskurs slik at den får et visst sett med effekter. Neumann skriver at «*Det politiske er kampen om forskjellene som gjør en forskjell (Neumann, 2001, s. 173)*». Mobbing som diskurs, altså den eller de dominerende måtene å forstå, tenke og handle i møte med fenomenet, vil jeg påstå er en diskurs av politisk art. Hvordan vi snakker om, forstår og håndterer fenomenet spiller en avgjørende rolle for hvilke subjektposisjoner som er tilgjengelig, for menneskers helse og opplevelse av blant annet å være i et trygt

arbeids- og læringsmiljø (Bru, Hancock, Idsøe, Breivik, & Solberg, 2017; Kunnskapsdepartementet, 2021; Neumann, 2001; NOU 2015: 2, 2015). Det er derfor sentralt å forstå hvordan makt gjennomsyrrer og virker i det sosiale fenomenet mobbing. Jeg tenker derfor også at hvis de dominerende forståelsene av mobbing ikke tar oss videre, eller har uheldige konsekvenser, er vi nødt til å kjempe om plassen for nye perspektiver som kan gi oss innsyn i mobbingens rasjonalitet (Foucault, 2002; Neumann, 2001).

Menneskets evne til å irritere seg og veien til makt og orden

Hvis vi ser tilbake på Einarsen og Pedersen (2021) sitt arbeid med konflikthåndtering og mobbing i arbeidslivet, var det spesielt ett sentralt moment jeg ønsket å videreføre, nemlig irritasjon som den første utløsende faktoren for en opptrappende konflikt som kan ende i mobbing og trakassering (Einarsen & Pedersen, 2021, s. 108). Hvor irritasjon også bare trenger å være til stede hos den ene parten for at konflikten allerede skal være til stede (Einarsen & Pedersen, 2021, s. 51, 52). Det er et faktum at alle mennesker fra tid til annen irriterer seg over noe, noen eller noe ved noen. Det tenker jeg er et fint utgangspunkt, man er ikke nødt til å mangle visse typer sosial- og emosjonell kompetanse for å bli irritert, frustrert eller føle seg forhindret på noe vis (Einarsen & Pedersen, 2021). Spørsmålet er så hva det er vi egentlig irriterer oss over?

Hva er det vi irriterer oss over?

Det vi irriterer oss over vil i all hovedsak være det vi legger merke til og det er ikke de tingene vi tar for gitt som trenger seg frem i bevisstheten (Christensen, 2020). Sosiale normer kan forstås som en slags kollektiv rettesnor for tanke og handling og naturliggjorte normer fremstår derav som så å si usynlige i hverdagslig interaksjon (Christensen, 2020; Giddens & Sutton, 2014). Normkorrekt adferd vil derfor ikke fremstå spesielt blikkfangene, det vil på sett og vis være en flytende handling som blir en naturlig del av strømmen. Normbrytende adferd vil på andre siden kunne fremstå som å svømme imot strømmen og vil derav bli synliggjort (Christensen, 2020; Giddens & Sutton, 2014). Det er ikke vanskelig å se for seg, hvis alle elevene i en klasse har godt syn og bare en er nødt til å bruke briller, så vil man i større grad legge merke til nettopp denne personen med briller på. Eller om alle guttene i klassen går i bukser med unntak av en som går i skjørt, så vil også denne handlingen og personen på sett og vis bli mer synlig fordi en skiller seg ut. Normer er ikke bare normal eller forventet adferd, normer er også den normativt «korrekte» og ønskelige måten å være og handle på, og står i motsetning til avvikende adferd som ofte er forstått som negativ eller uønskelig (Christensen, 2020; Giddens & Sutton, 2014)⁸.

Så vi kan se for oss at det vi kanskje legger merke til og irriterer oss over, som vi ikke nødvendigvis leter etter eller søker ut selv slik som det pene, smakfulle, interessante og opphøyende, er det unormale, avvikende og uforventede (Christensen, 2020). Det er kanskje et banalt eksempel, men i NRK sin julekalender *Jul i Blåfjell* (1999) møter en blånisse for første gang en rødnisse og en av sangene knyttet til dette møtet lyder slik; «*Du ser ikke ut som oss derfor er det best vi sloss (..) Nei at alle ikke ligner nøyaktig på*

---

⁸ En norm kan i ordets moderne betydning forstås som en gjennomsnittlig rettesnor som viser seg, eller gjør seg gjeldende for en gitt populasjon og som medlemmene av populasjonen i og gjennom sin adferd bør rette seg etter. Med utgangspunkt i normen er det mulig å vurdere den reelle adferd, i hvilken grad den overholdes og hvor stor avstanden er mellom gitt norm og utført adferd.

meg, det er nå rart synes jeg!». Teksten fungerer her som en satire for fremmedfrykt, men den belyser også samtidig hvordan likhet fremhever og tydeliggjør ulikhet.

Hvis vi ser tilbake på Walton (2015) sin artikkel *Bullying and the philosophy of shooting freaks*, møter vi en lignende ide. Walton påpeker i artikkelen at mobbing har spesifikke mønster for forfølgelse eller fordømmelse, det handler i første omgang om å avvise noen på bakgrunn av tilsynelatende mindreverdighet, på bakgrunn av måten en fremstår på eller på grunn av negative identitetsmarkører eller stereotypier en kobles oppimot (Walton, 2015). Mobbing dreier seg i denne forståelsen på sett og vis om å bli bedømt som annerledes og derfor mindre verdig til annerkjennelse og inklusjonen (Walton, 2015). Waltons perspektiv glir rett inn i den pågående diskusjonen, hvor normer er med på å skape rammene for normalitet, altså det forventende og korrekte, og samtidig etablerer et eksklusjonsområde (Christensen, 2020; Giddens & Sutton, 2014). Fremtreden eller identitetsmarkører som befinner seg i eksklusjonsområdet blir ekstra synlig for individer i sine aktuelle kontekster og kan kanskje derfor bli til en kilde til irritasjon over trekkene eller handlingene som signaliserer annerledeshet og avvik.

I dette perspektivet kan man si at normalitet og normer legger føringer for hva som er avvikende og derav forhold som kan utløse mobbing⁹. Slik som manglende sosial kompetanse om å inne ha en slik kompetanse har fått status som den forventede måten å være på. Et av problemene med å henge seg opp i eller kun ta tak i mobbingens uttrykksformer er det at normer ikke er statiske, de endrer seg over tid og er avhengig av vår kontinuerlige repetering og gjenskapning av dem (Christensen, 2020; Giddens & Sutton, 2014). La meg ta med et eksempel på hvordan normer endrer seg og derav uttrykket på mobbing. Min tante fortalte meg at hun i tenårene brukte å ta på seg flere lag med klær for å skjule at hun var tynn for å unngå å bli mobbet for det. På den andre siden er det de som i dag kler seg i store løse klær for å forsøke å skjule at de ikke er tilstrekkelig tynn, i forhold til samfunnets skjønnhetsstandard, for å unngå å bli mobbet. Et annet eksempel fikk jeg fra en venn av meg som fortalte at foreldrene hadde forsøkt å velge ut et navn for hen som ikke kunne bli gjort om til «mobbe navn», som de mislyktes med da slang og språkbruk forandrer seg betraktelig fra generasjon til generasjon. Det er altså vanskelig å gardere seg mot mobbing sine uttrykksformer da disse er flytende og føyer seg slik som elvene føyer seg etter terrenget. Det er også en av grunnene til at å fordømme eller å gå til angrep på mobbing sine uttrykksformer heller ikke løser selve problematikken.

---

⁹ Foucault viser i sin diskusjon av de gale hvordan legen (forstått som en erstatning fra de fysiske lenker) gjennom benyttelse av et vitenskapelig språk og et klinisk blikk, internaliserer sin egen selvfølgelige bevissthet om de gale inn i en diskursiv praksis hvor de blir betraktet som avvikere – altså som en gruppe som skiller seg dramatisk fra det allmenmenneskelige. De gale fremstår i hans forståelse som avvik fra det normale, som en sinnssykdom som står fjernt fra en sunn og naturlig normalitet. Den moderne psykiatri legger til rette for en forståelse av de gale som sinnssyke, og dermed så adskilt fra det sunne og normale at det fremsto som uproblematisk å kunne behandle dem deretter. På bakgrunn av en slik utvikling viser Foucault her hvordan de sinnssyke har kommet til å inngå i et teknisk rom som bedre og bedre kontrollerte deres væremåter. På samme vis kan kanskje mobbing forstås som åpningen av et slikt teknisk rom som håndterer avvik.

Kryssdiskriminering, minoritet og majoritet

Hvis vi går videre til kryssdiskriminering/interseksjonelle perspektiver, minoritet og majoritet, har vi beveget oss over til spørsmålet om hvem som kan påvirke defineringen av normalområdet og hvordan kryssninger av ulike identitetsmarkører spiller en rolle.

Normer kan sies å fungere som uttrykk for det forventede og korrekte, altså markerer de på sett og vis grensene for normalområdet (Christensen, 2020; Giddens & Sutton, 2014). Men, som jeg nettopp var inne på er ikke normer statiske, altså er ikke det normale statistisk heller. Normer og normalitet skapes og oppholdes av våre kontinuerlige handlinger, både gjennom språk, tanke, handling og akkumulasjon av viten om mennesketilstanden (Foucault, 1999, 2008; Neumann, 2001). Det er dog ikke slik at alle sine handlinger har samme påvirkningskraft. I en skoleklasse, på en arbeidsplass, i et bysamfunn, i et land og i verdenssamfunnet er det alltid noen som innehar privilegerte og høyt ansette subjektposisjoner som gir dem muligheten til å påvirke de generelle handlingsforventningene. Subjektposisjoner som inngår i en majoritet, slik som etnisk norske i Norge, sitter som regel på en større definisjonsmakt over det normale handlingsområdet enn subjektposisjoner som inngår i en minoritet (Berg, 2010; Staunæs, 2003; Staunæs & Søndergaard, 2006). Altså vil hva som forstås som normalt i stor grad gjenspeile majoritetens smak og holdninger som igjen vil kunne påvirke mobbingens uttrykksformer og legge føringer for hva som blir oppfattet som irriterende. I tekstuddraget om populære og upopulære barns sosiale kompetanse i NOU 2015: 2 kommer det fram at populære barn har interesse og glede over selve samværet og tilsynelatende har høyere sosial kompetanse enn upopulære barn som beskrives som å oftere legge skylden på andre når det oppstår konflikter, ha få forslag til løsninger og se rivalisering som motiv for samhandling (NOU 2015: 2, 2015, s. 125). Å ha en godt utviklet sosial kompetanse kan kanskje så forstås som en majoritetsforventning som kan lede til mobbing av individer som ikke har samme grad av kompetanse. Å arbeide med å gi barn en tilstrekkelig sosial kompetanse vil på denne måten kunne forstås som en konformitetsskapende prosess.

I lys av interseksjonelle perspektiver spiller kryssningen av ulike kategorier, merkelapper eller identitetsmarkører en rolle for opplevelsen av diskriminering (Berg, 2010; Gullikstad, 2013). Dette vil si at kryssninger av kategorier vil gi ulikt utslag. La oss si at du er jente og har en homoseksuell legning så vil man kunne bli møtt på en helt annerledes måte enn om en er gutt og har en homoseksuell legning (Berg, 2010; Gullikstad, 2013; NOU 2015: 2, 2015). På samme måte vil en person av ikke etnisk norsk opprinnelse som sitter i rullestol kunne oppleve annen diskriminering enn en etnisk norsk person i rullestol, i tillegg vil kjønn, utseende, funksjonsevne og andre kryssende kategorier som også påvirker hvordan en blir møtt av andre. Når det gjelder mobbing vil også disse kryssningene av kategoriske merkelapper kunne ha betydning for i hvilken grad og omfang en opplever å bli krenket (NOU 2015: 2, 2015). Et aktuelt forhold i denne sammenhengen er de tenkte beskyttelsesfaktorene mot både å mobbe og bli mobbet som blir løftet frem i NOU 2015: 2, her nevnes blant annet sosial kompetanse og gode vennerelasjoner. La oss se for oss at man lykkes med å legge til rette for utvikling av sosial kompetanse hos en gruppe elever, men en eller flere av disse elevene ser ut eller ter seg på en avvikende måte, eller har flere kryssende kategoriske merkelapper som er ansett til å befinne seg i eksklusjonsområdet. Da vil man i et interseksjonelt perspektiv kunne anta at disse kryssningene også vil påvirke hvilken verdi den sosiale kompetansen reelt sett vil utgjøre (Berg, 2010; Gullikstad, 2013).

Jeg snakket med en ansatt i en bedrift som fortalte meg at hen hadde en kollega som var hyggelig og flink i jobben sin, men som var overvektig og hadde med seg usunn lunsj på jobb hver dag. Denne kollegaen ble ofte kommentert på og latterliggjort for lunsjvalgene sine, til tross for godt humør og evne til å arbeide sammen med de andre. Andre kollegaer som var normalvektige og spiser usunt blir ikke kontinuerlig hengt ut på samme vis, det ble heller ikke andre kollegaer som velger sunnere lunsjinnhold og som var overvektige. Man kan altså se for seg at det er overlappingen mellom flere ulike forventninger om atferd eller «normbrudd» som trigger mobbingen eller diskrimineringen. Altså kan det hende at å gi elever ulike beskyttende faktorer mot mobbingens uttrykksformer ikke vil være tilstrekkelig, da kryssninger av ulike kategoriske merkelapper på sett og vis kan annullere effekten av beskyttelsesfaktorene eller bare virke beskyttende for noen og ikke andre.

Mobbing som overvåking og straff

Mobbing er som nevnt i størst utstrekning observerbart og forekommende i formelle institusjoner som skole og arbeidslivet med utgangspunkt i kunnskap fra tidligere forskning på fenomenet (Eriksson, 2001; Schott, 2014). Formelle institusjoner kan her settes i sammenheng med de disiplinære metodene hos Foucault, da utdanningsinstitusjoner og arbeidsplasser som regel både har et sterkt administrativt- og sosial system (Eriksson, 2001; Foucault, 1999). De disiplinære metodene kommer blant annet til uttrykk i disse formelle institusjonene ved den arkitektoniske utformingen som både er cellepreget og lagt opp på et slikt vis at man til enhver tid kan observeres enten av overordene eller sine med disiplinerte (Eliassen, 2016; Foucault, 1999). På skolen og på arbeidsplassen har man som regel faste plasser, skolegården og pauserommet er som oftest plassert på en slik måte at lærere, medelever eller kollegaer har mulighet til å observere hva som foregår. Skole og arbeidslivet er også ofte preget av at hver enkelt har en bestemt handlingsplan en skal følge og dagen er organisert på et bestemt vis som styrer både tiden og tidsbruken til individene som inngår i institusjonen (Eliassen, 2016; Foucault, 1999). På skolen har man timer man må delta i på en spesifikk måte, man må møte opp til faste tidspunkter og man har hjemmearbeid, prøver og eksamener som må leveres. På samme måte er arbeidslivet styrt av frister for utførte oppgaver, inn og ut stempeling når en kommer til jobb, selvevaluering og rapportering for kvalitetssikring av arbeidet en utfører. Både elever og ansatte blir også satt til å utføre taktiske øvelser for at krefter skal kombineres slik som gruppearbeid, lagidrett og prosjektarbeid. Vi kan dermed si at skole og arbeidslivet kan forstås som steder hvor en form for disiplinær orden utøves (Eliassen, 2016; Foucault, 1999).

Dresseringsmidlene hierarkiserende bevoktning og den normaliserende sanksjon som benyttes for å systematisere individene og få kontroll på kroppene, kan også lett settes i sammenheng med skole og arbeidslivets egne overvåknings- og kontrollsystemer (Eliassen, 2016; Foucault, 1999). Muligheten til å bli observert og til å observere hverandre i skolen og på arbeidet, legger til rette for de vi kan forstå som deler av den hierarkiserende bevoktningen. Moderne skole- og arbeidsbygninger har ofte gjennomslipplige vegger eller store vinduer inn til klasserom, gruppe- og møterom, åpne planløsninger har også blitt mer vanlige med større undervisnings- og fellesarealer og åpne kontorlandskap. Slike løsninger gjør det lett å observere om elever og ansatte gjør det en er ment til å gjøre og om det utføres på korrekt og ønskelig vis (Eliassen, 2016; Foucault, 1999). Den normaliserende sanksjon kan vi se for oss kommer til syne blant annet gjennom ros og anerkjennelse for arbeid utført på ønskelig vis, gjennom gode

karakterer, tilbakemeldinger, ansvarsfordeling og roller. På samme måte vil dårlige karakterer og tilbakemeldinger fungere som en form for straff (Foucault, 1999).

Som god dressur

Det som gjør at jeg tenker at disiplinær orden er interessant når det gjelder mobbing er hvordan disiplin er noe som setter seg i kroppen hos individene og derav gjør at den disiplinerte spiller en aktiv rolle i sin egen og andres disiplinering (Foucault, 1999). Dette kommer i tillegg til hvordan disiplin tar for seg selv de minste bitene av ens oppførsel med hensyn til konformitetsbudd, avvik, forsømmelser og regelbrudd (Foucault, 1999, s. 158). Hvis skolen i seg selv legger opp til å kontrollere måten elevene ter seg, hva de spiser, hvordan de arbeider og om de er kledd på en tilstrekkelig og sømmelig måte, og denne disiplineringen er tenkt til elevens beste, altså med henblikk på elevens egenutvikling og belønning i form av tilgang på mer privilegerte subjektposisjoner der og da og senere i livet, ville det ikke være forventet at elevene selv også er overvåkende ovenfor disse standardene og kriteriene hos seg selv og hos andre (Foucault, 1999, 2002)? Disiplinering sitt siktemål er normalisering ved hjelp av sammenligning, differensiering, hierarkisering, homogenisering og utelukkelse. Om skolen og arbeidslivet allerede benytter seg av disse normaliserings- og homogeniseringsverktøyene til en viss grad, kan ikke mobbing da forstås som et ledd i individenes med-disiplinering av hverandre (Foucault, 1999, 2002)?

Hvis vi nå ser tilbake til menneskers evne til irritasjon og koblingen til normalitet hvor normbrudd og avvik blir synlig og derav en mulig kilde til irritasjon, og deretter videre til Walton (2015), hvor det å bli bedømt som annerledes leder til mobbing og eksklusjon, kan vi se linjer til disiplinær orden og overvåking og straff (Christensen, 2020; Einarsen & Pedersen, 2021; Walton, 2015). Mobbing er et vanlig problem i formelle institusjoner som skole og arbeidslivet og slike institusjoner kan i lys av Foucault forstås som preget av disiplinær orden. Disiplinære institusjoner disiplinere ikke bare og ordner sine subjekter, men subjektene en organiserer er også delaktige i hverandres disiplineringsprosess (Foucault, 1999). På skolen eller på arbeid ligger altså forholdene til rette for konstant overvåking og bedømming av individers ferdigheter og natur, som igjen skaper grobunn for konformitet til å utøve sin tvang og synliggjøre det unormale og avvikende (Foucault, 1999, s. 161). Det skapes på sett og vis disiplinære rom hvor hele individet kan bedømmes og medelever og kolleger spiller en aktiv rolle i denne dresseringsprosessen. Mobbing som fenomen ligner på denne måten på disiplinær avstraffelse fordi de begge til dels opererer ved hjelp av de tilsynelatende nøytrale elementene i det disiplinære apparatet slik som kjølig fremtoning, likegyldighet, krenkelser, eksklusjon og å bli stilt spørsmålstegn ved, altså gjennom ydmykelse, usikkerhet og mindre berøvelser (Foucault, 1999, s. 158). Om disiplin har som hensikt å skape konformitet gjennom straff som gjør at en kjenner at en har gjort noe galt, og belønning når en strekker seg etter en opphøyet hierarkisk standard for normal adferd, kan kanskje mobbing i formelle institusjoner tenkes å spille en rolle i en slik disiplineringsprosess (Foucault, 1999).

Et tenkt eksempel; om statistikk viser at elever med lav grad av sosial kompetanse ofte blir mobbet eller er upopulære, kunne ikke denne mobbingen fra medelever være et uttrykk for at elevene har tatt opp i seg egenskapene, ferdighetene og verdiene man ønsker at alle skal ha og derav er i stand til å observere hvem som ikke «strekker til», og at mobbingen så kunne vært en form for straff og normalisering av sine medelever. Kunne mobbing i lys av Foucault vært forstått som et uheldig og uønskelig ledd i et omfattende system av sanksjoner knyttet til overvåking og normalisering?

Så langt i diskusjonen har jeg gjennomgående forsøkt å skissere et tenkt forhold mellom mobbing og normer. Hvis vi ser tilbake på sitatet; «*Man forstår at normenes makt fungerer med letthet i et system der det formelt sett rår likhet* (Foucault, 1999, s. 162)», blir forholdet enda tydeligere. Formelle institusjoner som kan analyseres som disiplinære kan forstås som slike steder hvor det formelt sett rår likhet. Normenes makt må her forstås som en kraft som skaper normalitet og homogenitet (Foucault, 1999). Det jeg lurer på er om ikke det er en slik skapende normaliserende makt som opprettholder mobbing som fenomen, og som skaper rom hvor tilsynelatende nøytrale elementer i skolen og arbeidslivets disiplineringsapparater får en systematiserende og avvikskorrigerende funksjon.

Mobbing som styringskunst¹⁰

Med hjelp fra Foucault sine perspektiver på regjering og styringskunst vil jeg her forsøke å kaste lys over mulige teknikker og rasjonaliteter som ligger til grunn for mobbing.

Staten er hos Foucault forstått som noe mer enn et administrativt kontrollapparat, staten er i denne forståelsen sammensmeltet med samfunnet og virker igjennom befolkningen på en kompleks og naturligjort måte (Foucault, 2002). Styring og regjeringskunst dreier seg om de indirekte formene for maktutøvelse som har befolkning som både mål og middel for sin egen forvaltning. Individene i samfunnet styres så ved hjelp av individuelle sannheter som er til for deres egenutvikling, vekst og som skal komme både individet og samfunnet til gode (Foucault, 2002). Regjering dreier seg som sagt om å ta hånd om og forvalte mennesker i deres sammensatte livssituasjoner både når det gjelder materielle og miljømessige forhold og samhandling (Foucault, 2002, s. 52). Mobbing er etablert som et sosialt fenomen og utspiller seg i samhandling mellom mennesker. Jeg vil her forsøke å skissere hvordan mobbing kan forstås som å ha en funksjon i samhandling, i motsetning til å være et avvik eller uttrykk for at noe har gått galt i samhandlingsprosessene (Schott, 2014).

Man kan si at målet med å regjere og forvalte befolkningen er å skape en sosial orden og at for å kunne skape en slik orden så trenger man kunnskap om mennesketilstanden, om hva som er sunt, godt, normalt og som skaper en levedyktig og velfungerende gruppe (Eliassen, 2016; Foucault, 2002). Denne kunnskapen eller viten som frembringes blant annet i utdanningssystemet, helsesektoren og i forskningsinstitusjonene ligger så til grunn for sannhetene som skapes for hver enkelt og som forutsetning for disiplinerings- og styringsprosessene av gruppen (Eliassen, 2016; Foucault, 2002). Slik som jeg var inne på i kapittelet ovenfor, forsøkte jeg å se mobbing som et uttrykk for hvordan vi er delaktig i hverandres disiplinering, altså i prosessen med å tilegne oss den væremåten og de egenskapene som er samfunnsmessig forbilledlige (Eliassen, 2016; Foucault, 1999, 2002). I forlengelsen av en slik fortolkning kan mobbing kanskje forstås som et

---

¹⁰ Foucault hevder at vi befinner oss i en tidsalder hvor *governmentalite* (i min tekst regjering og styringskunst) har blitt den overgripende rasjonalitetsform. *Governmentalite* kan her forstås som den ansamlingen av institusjoner, prosedyrer, analyser og refleksjoner, utregninger og taktikker som utgjør biopolitikk (maktutøvelse med befolkningen som sitt primære mål) mulig. En slik liberal styringsform er avhengig av rasjonelle prosesser som samler og analyserer data, slik at makten ikke utøves gjennom brutalitet eller blind tro, men ved å tilby befolkningen sannsynlige grunner til å akseptere styreformens politikker. Overbevisning blir derfor et betydelig maktredskap i skapelsen av individenes «individuelle sannheter».

styringsverktøy som effektiviserer, perfektioniserer, maksimaliserer og intensiverer prosessen med å ordne befolkningen og tingene. Mobbing blir her på sett og vis en taktikk for å effektivisere samhandlingsprosesser, ved å slå ned på adferd og væremåter som ikke er i tråd med statens pågående prosess med å ordne befolkningen (Foucault, 2002). Et viktig spørsmål her er om det er ønskelig å ordne samfunnet etter strenge standarder for normalitet? Vil et større og mer inkluderende normalområde som fremhever færre avvik egentlig skade samfunnets orden?

Dette bringer oss til punktet om hvordan en påvirker og former B's vilje, her befolkningens vilje, for Foucault beskriver befolkningen som bevisst på hva de vil eller ønsker, men ubevisst på hva man får dem til å gjøre (Foucault, 2002; Neumann, 2001). Vi kan se for oss at det er den usynlige hånden som er på ferde, elever eller kollegaer mobber ikke hverandre med den bevisste hensikt å skape konformitet eller å slå ned på avvik. De er ikke bevisst på hva man får dem til å gjøre, eller hvilken funksjon det har på samfunnsnivå (Foucault, 2002). I lys av de ovenfornevnte perspektivene kan vi se for oss at individene bare reagerer på elementer eller adferd som irriterer dem, det de legger merke til og irriter seg over er det unormale og hva som igjen er normalt godt og ønskelig er internalisert hos individene som de styrende og retningsgivende individuelle sannhetene (Christensen, 2020; Einarsen & Pedersen, 2021; Foucault, 2002; Walton, 2015). I dette perspektivet kan mobbing også forstås som et styringsverktøy som er med på legge til rette for individenes selvstyring på en slik måte at det samtidig styrker statens maktkapabiliteter (Foucault, 2002, s. 111). Sagt på en annen måte, subjektene vet hva de vil, som er å leve opp til sine egne sannheter, men de er ubevisst på hva man får dem til å gjøre – slå ned på avvik i form av krenkelser og mobbing. Befolkningen blir her instrumenter i sin egen styring og mobbing blir kanskje her en styringsteknikk som får subjektene i befolkningen til å bidra i styringen av hverandre. Det handler i regjeringsspektivet om å legge til rette for de riktige livsforlengende, produktive, individ- og samfunnsstyrkende sannhetene slik at staten eller samfunnet ordner seg selv ved å legge til rette for individenes selvstyring (Foucault, 2002).

Hvis vi ser på de biopolitiske aspektene kan mobbing kanskje forstås som et uttrykk for prosessen med å skape den velfungerende gruppen og kunnskapen som styrer hva mobbingen skal slå ned på eller hvilken uttrykksform den skal ha hentes fra samfunnets institusjoner som samler inn biopolitisk viten og kategoriserer og bedømmer mennesker (Eliassen, 2016, s. 145). Denne biopolitiske viten dreier seg om å kunne identifisere hvem som faller utenfor normen, altså identifisere sosialpatologiske kasus, og å kunne måle disse opp imot en normalstandard (Eliassen, 2016, s. 146). Mobbing kan settes i sammenheng med den biopolitiske makten ved å være et verktøy for normalisering som er styrt av teknologiene og prosedyrene for innsamling av kunnskap og måling av mennesketilstanden (Eliassen, 2016, s. 146).

Mobbing som ordensverktøy utover de sosiale grupperingene i utdanningssystemet?

I Schott og Søndregaard (2014) sine arbeider med mobbing i skolen beskriver de hvordan mobbing oppstår i prosessen med å opprette uformelle grupper innad i formelle institusjoner, slik som skolen (Schott, 2014, s. 39). Posisjoneringen eller rangeringen innad i gruppen skaper så eksklusjonsangst, som gjerne blir projisert over på enkeltindivider som derav blir ekskludert. Deres perspektiver kan beskrives som sosiale i motsetning til tradisjonelle individpsykologiske perspektiver, da de tar høyde for at rollene er fleksible og at mobbing ikke i hovedsak springer ut av individuelle karaktertrekk (Schott, 2014; Schott & Søndregaard, 2014a).

Jeg er positiv til perspektiver som forsøker å belyse mobbing som noe normale barn kan ta del i uten at det fører til at man tenker at det er noe avvikende ved barnets sosiale ferdigheter, eller noe spesielt avvikende med skolekulturen eller de sosiale forholdene som sådan. Men, siden mobbing ser ut til å være et stabilt fenomen i arbeidslivet på lik linje med i skolen, tenker jeg at det burde undersøkes som et normalt fenomen for mennesker generelt (Eriksson, 2001; Lysberg mfl., 2020; Nielsen & Einarsen, 2018). Her tenker jeg spesielt på at det meste av forskningen på fenomenet har foregått på disse to arenaene, altså mangler vi innsikt i mobbing fra andre arenaer og sammenstilling av innsikt fra de forskjellige miljøene (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002). Det er en kjent sak at mobbing får mest oppmerksomhet i skole- og arbeidslivssammenheng, dette fordi fenomenet kanskje er lettest å observere i slike formelle institusjoner. Men, det betyr ikke at mobbing ikke eksisterer i andre sammenhenger, derfor tenker jeg at det er like aktuelt å forstå drivkraften bak fenomenet utenfor de institusjonelle rammene også. Å forstå fenomenet mer helhetlig vil kanskje også hjelpe oss å ta tak i det på nye måter, for er det ikke problematisk med et perspektiv på mobbing som forstår mobbing som noe avvikende? Mobbing er målt etter rådende definisjoner til å være et stabilt fenomen (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002; NOU 2015: 2, 2015; Schott & Søndergaard, 2014b; Smith, 2014). Er ikke mobbing så en regularitet med utbredte opprettholdende faktorer som er relativt like og er det ikke da nærliggende å tenke at det er noe med samfunnets interne logikker som utgjør de opprettholdende faktorene? For hva er mer effektivt enn en populasjon som overvåker og korrigerer hverandres avvik og som derav begrenser statenes behov for rettsvesen og for å overvåke og straffe sine innbyggere på detaljnivå?

Hva annet er det å lære elever emosjonell og sosial kompetanse, enn å regjere de kommende samfunnsborgerne ved hjelp av selvstyring og selvdisiplin? Når så elevene mobber hverandre for å mangle den samme kompetansen, kan ikke dette også bare være et uttrykk for hvordan mennesker styrer mennesker, hvordan vi er delaktig i hverandres disiplinering? Om mobbing er et maktfenomen, hva er det i lys av Foucault mobbing skaper? I lys av diskusjonen omkring regjering og styringskunst lurere jeg altså på om ikke mobbing har en generell ordensfunksjon, som et styringsverktøy for normalisering, konformitet og opprettholdelsen av den velfungerende gruppen.

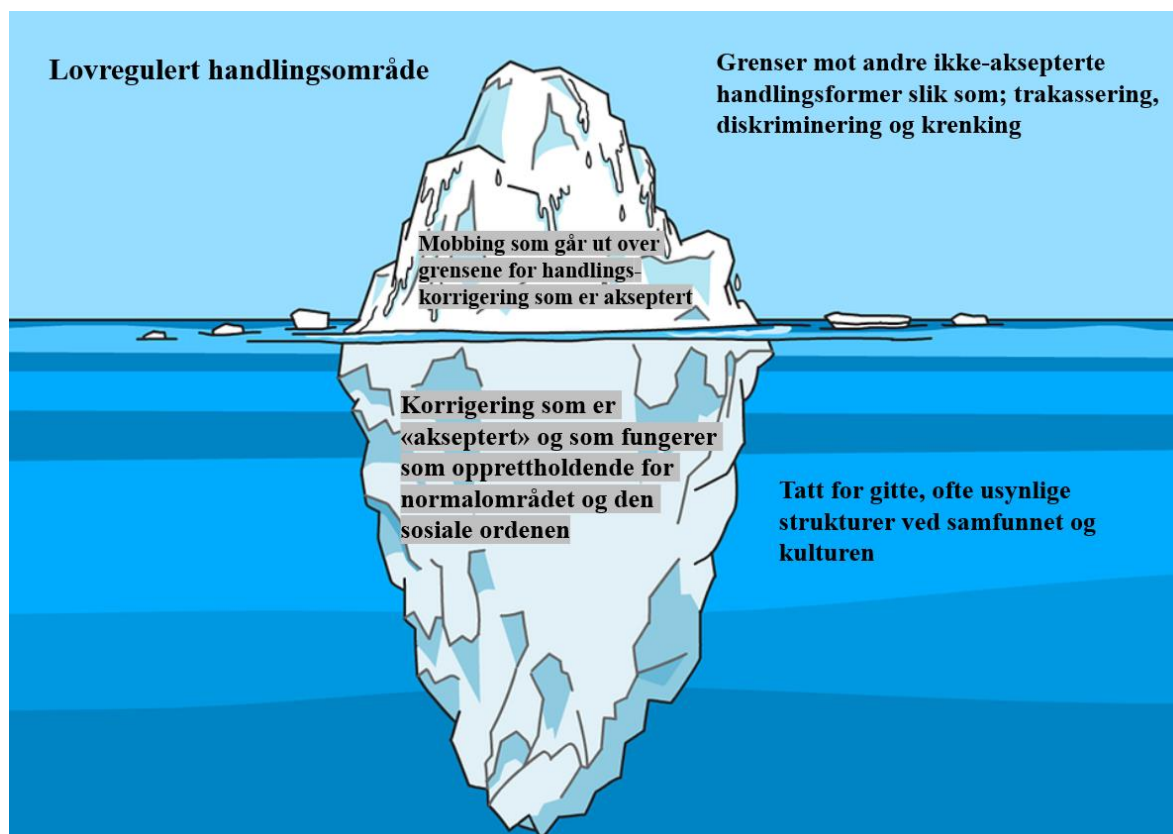
Bare toppen av isfjellet

Selv om mobbing kanskje kan forstås som å ha en funksjon i prosessen med å skape sosial orden, betyr ikke det at det ikke er en uønskelig eller skadelig prosess. I Schott og Søndergaard sin tentative definisjon kommer det frem at mobbing er et forsøk på å opprettholde gruppeordenen, noe som kan få store konsekvenser for helsen til individer som blir mobbet (Schott, 2014, s. 39). På samme måte tenker jeg at mobbing forstått som et menneskelig samfunnsproblem som krystalliserer seg i formelle institusjoner, er en uønsket ordensfunksjon med store konsekvenser for enkeltindivider.

Mobbing krystalliserer seg i formelle institusjoner hvor mennesker blir tvunget til å forholde seg til individer en ikke velger selv, over en lengre tidsperiode (Eriksson, 2001; Eriksson mfl., 2002; Schott, 2014; Schott & Søndergaard, 2014b). Mobbing, som her blir sett som et ordensverktøy for normalisering, korrigerende og hierarkisering, blir i de formelle institusjonene ekstra tydelig eller intensivert. Dette kan kanskje være fordi man i disse institusjonene blir tvunget til å forholde seg til individer en ikke velger selv og at man vanskelig kan forlate institusjonen uten store personlige kostnader, som gjør at en blir nødt til å forholde seg til mennesker som irriterer en uavhengig av om man vil eller ikke (Einarsen & Pedersen, 2021; Eriksson, 2001; Schott & Søndergaard, 2014b).

Mobbing som et uttrykk eller forsøk på å adressere denne irritasjonen blir kanskje intensivert og langvarig og blir derfor synliggjort som negativ, skadelig og ikke akseptert adferd. I lys av Einar og Pedersen (2021) sine betraktninger kan altså mobbing her bli en form for syndebygg fenomen, hvor man tar ut sin frustrasjon på et relativt uskyldig individ fordi den faktiske kilden til deres frustrasjon er en utilgjengelig udefinert størrelse, i denne sammenhengen manglende mulighet til å velge hvem en skal omgås og til å kunne forlate eller bytte arena (Einarsen & Pedersen, 2021, s. 124).

Mobbing som uttrykk for normalisering og korrigerende som blir varig og rettet mot samme individ kan vi da si bryner seg mot nærliggende fenomener som trakassering, diskriminering og mishandling og blir åpenbare negative og lovbrøtende handlinger. Her begynner vi å nærme oss de individpsykologiske definisjonene av mobbing, nettopp intensjonelle systematiske og gjentakende negative handlinger (Olweus, 1992; Roland, 2007). Disse definisjonene av mobbing vil jeg argumentere for at bare innebefatter toppen av isfjellet, altså bare de «få» og avvikende situasjonene der mobbingen trer over grensen og blir noe mer, mer trakassering, tortur og mishandling med større grad av intensjon, gjentakelse og et element av «ondskap». Jeg vil argumentere for at fenomenet mobbing er noe mer, resten av isfjellet, altså alt som er skjult under vann, skjult i godtakings- eller normalområdet av kulturen som en del av den herskende diskursive ordenen.

Figur 3. Fenomenet mobbing illustrert som isfjell

Mobbing forstått som et styringsverktøy for sosial orden har jeg i figur 3. forsøkt å illustrere som et isfjell. Formålet er å vise hvordan korrigerende av avvik og ting som irriterer oss er en normal og til dels tatt for gitt del av hverdagslig interaksjon og at mobbing kanskje kan forstås som en del av den samme prosessen, men som først blir synlig for oss eller bryter vannflaten når korrigeringen får et intensivert uttrykk, slik som vi kjenner til mobbing fra skole og arbeidslivssammenheng. Så spørsmålet jeg sitter igjen

med er om det kan være samfunnets generelle homogenisering og konformitetsprosesser som skaper grobunn for mobbing som fenomen, altså at mobbingens rasjonalitet hører hjemme i samfunnets individualiserende og kollektiviserende prosesser for å skape orden. At grunnen til at man ikke lykkes med å bekjempe mobbing er fordi den kollektive forståelsen av fenomenet ikke tar håret ved roten så og si, at man kun ser det ekstreme, skadelige og avvikende og ikke fenomenet helhetlig.

Jeg har i denne oppgaven forsøkt å belyse mobbing som en normaliserende sanksjon, som et verktøy for regulering av handling, som får individer til å føye seg etter samfunnets normer og forventinger, og som gir subjekter i nærmiljøet (barnehage, skole, fritidsaktiviteter, arbeidslivet) makt og mulighet til å korrigere «uønsket» adferd. Mobbing sett på denne måten, fungerer som disiplin, altså som et mikrostraffesystem som tar hånd om uttrykk og adferdsmåter som ikke behandles av det store straffesystemet, eksempelvis slik at politiet ikke trenger å være til stede overalt og hindre uønsket adferd eller at folk flest må i fengsel for å lære seg å følge et visst sett med regler (Foucault, 1999, s. 157). Mobbing blir i denne sammenhengen fortolket som en form for usynlig ordenssystem som tilsynelatende ordner seg selv. Korrigerende, eller mobbing forstått som noe mer enn vedvarende antisosial «vold», er på mange måter forventet og til og med til en viss grad godtatt. Det kommer blant annet til syne i måten en ser på en viss grad av erting og stikking fra medelever eller kollegaer som forventet, at det på en måte er selvforskyldt, påkalt eller fortjent om en blir stemplet som «irriterende», «plagsom» eller ikke tar hint om når en er i veien, trækker utenfor linjen eller burde skygget banen.

Mobbing er også et fenomen med stor grad av treghet og stabilitet, det forsvinner ikke selv om vi lager lover som forbyr det eller om vi setter i gang anerkjente mobbeprogrammer, det forsvinner heller ikke selv om vi flytter «mobberen» eller «mobbeofferet» (Fairclough, 2010; Neumann, 2001). Dette kan kanskje til dels forklares med at forskning på mobbing, definisjoner av mobbing og mobbeprogrammer på sett og vis, i lys av Foucault og kritisk diskursanalyse, kan forstås som en del av det diskursive arbeidet med å opprettholde mobbingen sin funksjon i samfunnet (Foucault, 2002; Neumann, 2001). Vi kan se for oss at definisjonen og anerkjente forståelsesrammer av mobbing skjuler mobbingens faktiske samfunnsmessige maktdimensjon bak en individ- og adferds forankret forklaring på fenomenet.

Jeg vil argumentere for at mobbing kan forstås som et universalt sosialt verktøy for å opprettholde sosial orden, og at det skjuler seg bak en hegemonisk mobbeforståelse som er marginal, individ- og adferdsfokusert. At det kan forstås som å fungere som en energibesparende og effektiviserende løsning på problemet med å skape konformitet (Eriksson, 2001). Mobbing kan i dette perspektivet forstås som et majoritets fenomen, i motsetning til et marginalt unntaksfenomen, som en styringskunst som til enhver tid er tunet inn på majoriteten, på det normale, på det forventende, det hegemoniske og samtidens sannheter og forventinger.

Mobbing som sosial institusjon

Eriksson (2001) påpekte at mobbing har flere likhetstrekk med sosiale institusjoner. Dette kommer blant annet til uttrykk ved at det er et alminnelig og frekvent forekommende fenomen, at det er et gjentakende og stadig tilbakevendende problem og at det er et fenomen som ikke varierer på bakgrunn av de sosiologiske grunnvariablene kjønn, alder, bosted og klasse (Eriksson, 2001). Det er dog to punkter hvor Eriksson mener mobbing ikke innfrir kriteriene for å bli vurdert som en sosial institusjon. Dette gjelder punktet om intern legitimering av institusjonen selv og handlinger en utløser, i

tillegg til at sosiale institusjoner ofte fungerer som en kontinuitetsbevarende og energibesparende løsning på et samfunnsproblem (Eriksson, 2001). Jeg vil med utgangspunkt i diskusjonen ovenfor, forsøke å skissere hvordan mobbing mulig kan passe inn i de to siste kriteriene for å forstå mobbing som institusjonelle handlinger.

Vanligvis har sosiale institusjoner en form for innebygget legitimering av handlingene en utløser og handlingene blir forstått som naturlig og korrekte, mens handlinger som ikke er i tråd med institusjonen blir forstått som unormale (Eriksson, 2001). Mobbing har spesielt siden starten av 2000-tallet blitt forstått som negative og skadelige handlinger og er kanskje derfor vanskelig å tolke som institusjonelle handlinger som legitimerer seg selv (Eriksson, 2001; Tikkanen & Junge, 2005). I lys av diskusjonen ovenfor kan vi se for oss at mobbing kanskje ikke legitimerer seg selv med utgangspunkt i definisjoner eller måten vi forstår fenomenet i dag, men at styrings- og korrigeringsprosessene som foregår «under vannflaten» er prosessene som er selvlegitimerende. Altså vår rolle som medvirkende i hverandres korrigerende og disiplinering før korrigeringsprosessen intensiveres og på sett og vis bryter vannflaten og blir synlig som mobbing, krenkelser, diskriminering eller trakassering. Hvis vi forstår mobbing som en opptrappende prosess der mer «uskyldige» utrykk for irritasjon, posisjonering, korrigerende og fremheving av avvik er en del av det samme fenomenet som det vi forstår som mobbing i dag, så kan kanskje de tidligere stadiene eller mildere formene av fenomenet forstås som selvlegitimerende og opprettholdende. Sagt på en annen måte, blir det her bunnen av isfjellet som er legitimerende eller opprettholdende for fenomenet og ikke toppen.

Sosiale institusjoner fungerer også ofte som en kontinuitetsbevarende og energibesparende løsning på et gitt problem (Eriksson, 2001). Mobbing kan kanskje i denne sammenhengen forstås som energibesparende for samfunnet på grunn av at det til dels tar seg av korrigerende, overvåking, posisjonering, strukturering og hierarkisering, som kan forstås som å spare samfunnet for ressursbruk i form av opprettelse av andre systemer for overvåking, straff og korrigerende. Mobbing kan også forstås som kontinuitetsbevarende om man ser mobbing som et verktøy eller ledd i opprettholdelsen av sosial orden i samfunnet. Det blir da en energibesparende, kontinuitetsbevarende og effektiviserende løsning for å skape konformitet.

Avslutning

I denne oppgaven har jeg forsøkt å belyse mobbing på alternative måter med utgangspunkt iblant annet Foucault sitt teoretiske rammeverk. Jeg har også forsøkt å stille spørsmålstegn ved- og peke på eventuelle problemer knyttet til nåtidige epistemiske konseptualiseringer av fenomenet. Med utgangspunkt i inspirasjon fra Foucault har jeg altså ikke hatt som mål å forutsi eller skissere en sannhet om mobbing, men heller forsøke å kaste lys over og stille spørsmålstegn med hvordan vi kan synliggjøre og avsløre de maktformene som er i spill. Man kan si at det høyeste målet og ønsket for oppgaven har vært å bidra i arbeidet med å skape tankeverktøy som kan hjelpe oss å ta stilling til de forholdene vi inngår i, altså å skape et emansipatorisk potensiale i møte med mobbing som sosialt fenomen.

Et slikt arbeid er i lys av Foucault aldri over og vi vil nok aldri kunne finne det ene riktige svaret eller den forbilledlige løsningen på problemet, men det betyr ikke at vi burde la være å forsøke og forbedre oss eller å forsøke å ta stilling til rasjonaliteter, styring og makt som vi er underlagt. Mobbing er som diskutert et menneskelig samfunnsproblem med potensielt store kostnader for de det rammer og å undersøke fenomenet med en kritisk linse og forsøke å skape en bredere forståelse av hvordan makten virker gjennom fenomenet, vil forhåpentligvis være en ressurs i å skape like oppfinnsomme, produktive og mobile motstandsformer som maktmekanismene i mobbing.

Siden debatten om mobbing hevdes å være preget av for mange svar og utropstegn, tenker jeg at det er passende å avslutte oppgaven med et spørsmål; Om mobbing kan forstås som et disiplins- og styringsverktøy som er med på å opprettholde sosial orden, gjennom vår selvstyring og med-disiplinering av hverandre, vil et utvidet, inkluderende og åpent kunnskapsgrunnlag for mennesketilstanden, kunne skape færre kriterier for bedømmelse og korrigerings?

Litteraturliste

- Alberti-Espenes, Jostein. (2012). *Krenkelse i skolen - mobbingens bakteppe*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Berg, Anne-Jorunn. (2010). Innledning: interseksjonalitet, flertydighet og metodologiske utfordringer. I *Likestilte norskheter: om kjønn og etnisitet* (s. s. 11-37). Trondheim: Tapir akademisk forl.
- Björk, Gunilla O. (1999). *Mobbning: en fråga om makt?* Lund: Studentlitteratur.
- Bratberg, Øivind. (2021). *Tekstanalyse for samfunnsvitere* (3. utgave.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Bru, Edvin, Hancock, Charlotte, Idsøe, Thormod, Breivik, Kyrre, & Solberg, Mona E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing – en kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*. Stavanger: Læringsmiljøsentret. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finn-forskning/rapporter/a-bli-utsatt-for-mobbing--en-kunnskapsoppsummering-om-konsekvenser-og-tiltak/>
- Carmichael, Jason. (2012). Social Control. I *oxford bibliographies*. Hentet fra <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0048.xml>
- Christensen, Jannick Friis. (2020). Weird Ways of Normalizing: Queering Diversity Research through Norm Critique. I *The Routledge Companion to Organizational Diversity Research Methods*. Routledge.
- Einarsen, Ståle, & Pedersen, Harald. (2021). *Håndtering av konflikter og trakassering i arbeidslivet: jus og psykologi* (3. utgave.). Oslo: Gyldendal.
- Eliassen, Knut Ove. (2016). *Foucaults begreper*. Oslo: Spartacus.
- Eriksen, Ingunn Marie, Hegna, Kristinn, Bakken, Anders, & Lyng, Selma Therese. (2014). *Felles fokus - En studie av skolemiljøprogrammer i norsk skole* (s. 173). Velferdsforskningsinstituttet NOVA. Hentet fra <http://www.hioa.no/content/download/68421/1708779/file/NOVA-R-15-14-Felles-fokus.pdf>

- Eriksson, Björn. (2001). Mobbning: en sociologisk diskussion. *Sociologisk forskning*, 38(2), 8–43.
- Eriksson, Björn, Lindberg, Odd, Flygare, Erik, & Kristian Daneback. (2002). *Skolan - en arena för mobbning: en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan*. Stockholm: Skolverket Liber distribution.
- Fairclough, Norman. (2010). *Critical discourse analysis: the critical study of language* (2nd ed.). Routledge.
- Farrington, David P. (1993). Understanding and Preventing Bullying. *Crime and Justice*, 17, 381–458. <https://doi.org/10.1086/449217>
- Foucault, Michel. (1995). *Seksualitetens historie: 1 : Viljen til viten* (Bd. 1). Halden: EXIL.
- Foucault, Michel. (1999). *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie* (3. utg.). Oslo: Gyldendal.
- Foucault, Michel. (2002). *Forelesninger om regjering og styringskunst* (Bd. 42). Oslo: Cappelen akademisk.
- Foucault, Michel. (2008). *The birth of biopolitics: lectures at the Collège de France, 1978-1979*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Giddens, Anthony, & Sutton, Philip W. (2014). *Essential Concepts in Sociology*. John Wiley & Sons.
- Goffman, Erving. (1967). *Interaction ritual: essays on face-to-face behavior*. Garden City, N. Y: Doubleday.
- Goffman, Erving. (1971). *Relations in public: microstudies of the public order*. London: Allen Lane The Penguin Press.
- Gordon, Colin, Burchell, Graham, Miller, Peter, & Foucault, Michel. (1991). *The Foucault effect: studies in governmentality: with two lectures by and an interview with Michel Foucault*. London: Harvester/Wheatsheaf.
- Gullikstad, Berit. (2013). Interseksjonalitet - et fruktbart begrep. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 37(1), 68–75.
- Heinemann, Peter Paul. (1973). *Mobbing: gruppevold blant barn og voksne*. Oslo: Gyldendal. Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2012030508106

- Horton, Paul. (2019). School bullying and bare life: Challenging the state of exception. *Educational Philosophy and Theory*, 51(14), 1444–1453.
<https://doi.org/10.1080/00131857.2018.1557043>
- Horton, Paul. (2020). Reframing school bullying: The question of power and its analytical implications. *Power and Education*, 12(2), 213–220.
<https://doi.org/10.1177/1757743819884955>
- Jacobson, Ronald B. (2007). A lost horizon: the experience of an other and school bullying. *Studies in Philosophy and Education*, 26(4), 297–317.
<https://doi.org/10.1007/s11217-007-9026-6>
- Jacobson, Ronald B. (2009). A Place to Stand: Intersubjectivity and the Desire to Dominate. *Studies in Philosophy and Education*, 29(1), 35.
<https://doi.org/10.1007/s11217-009-9156-0>
- Johannessen, Lars E. F., Rafoss, Tore Witsø, & Rasmussen, Erik Børve. (2018). *Hvordan bruke teori?: nyttige verktøy i kvalitativ analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjørstad, Monica, & Solem, May-Britt. (2018). Basic concepts in critical realism. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315517537-2>
- Kunnskapsdepartementet. (2021, juni 11). Læringsmiljø og mobbing [Redaksjonellartikkel]. Hentet 30. april 2022, fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/utdanning/grunnopplaring/artikler/laringsmiljo-og-mobbing/id2353806/>
- Kvelling, Øyvind, & Wendelborg, Christian. (2005). Mobbing knyttet til barns sosiale hierarki på pedagogiske arenaer. *Norsk senter for barneforskning*, (1).
- Larsen, Dan Robert. (2021, juni 7). Arnar (25) vant million-rettssak mot kommunen. *NRK*. Hentet fra https://www.nrk.no/sapmi/arnar-_25_-vant-million-rettssak-mot-kommunen-1.15525871
- likestillings- og diskrimineringsloven. (2017). Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (LOV-2017-06-16-51). Hentet 21. februar 2022, fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>

- Lysberg, Kari, Robstad Andersen, Grunn, Hegdal, Bjørn, Strømholm, Tonje, & Rosenberg Søvik, Stian. (2020). Mobbing og trakassering i arbeidslivet - Arbeidstilsynets erfaringer. *Arbeidstilsynet*, 28. <https://doi.org/978-82-90112-88-7>
- Læringscenteret. (2003). Utvikling av sosial kompetanse – Veileder for skolen. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra https://www.udir.no/Upload/Satsningsomraader/LOM/5/Veil_Sos_kompetanse.pdf
- Neumann, Iver B. (2001). *Mening, materialitet, makt: en innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nielsen, Morten Birkeland, & Einarsen, Ståle Valvatne. (2018). What we know, what we do not know, and what we should and could have known about workplace bullying: An overview of the literature and agenda for future research. *Aggression and Violent Behavior*, 42, 71–83. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.06.007>
- Nome, Dag. (2015). Mobbing - et forsøk på nye teoretiske perspektiv, 3. <https://doi.org/10.7146/spf.v3i1.13325>
- Nordtug, Birgit, & Steinnes, Jenny. (2020). DU SKAL IKKE MOBBE». En psykoanalytisk revolusjon i tilnærmingen til mobbing? *Nordisk tidsskrift for pedagogikk & kritikk*, 6, 32-. <https://doi.org/10.23865/ntpk.v6.1580>
- NOU 2015: 2. (2015). Å høre til — Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø. Hentet 21. februar 2022, fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-2/id2400765/>
- Olweus, Dan. (1973). *Personality factors and aggression: with special reference to violence within the peer group* (Bd. 4, 1973). Bergen. Hentet fra [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:998220851354702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:)
- Olweus, Dan. (1974). *Hakkekyllinger og skolebøller: forskning om skolemobbing*. Oslo: Cappelen. Hentet fra [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:998330344484702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:)

- Olweus, Dan. (1992). *Mobbing i skolen: hva vi vet og hva vi kan gjøre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Olweus, Dan, Roland, Erling, & Danielsen, Inger Landsem. (1983). *Mobbing: bakgrunn og tiltak*. Oslo: Kirke- og undervisningsdepartementet. Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013012506182
- Opplæringslova. (1998). Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (LOV-1998-07-17-61). Hentet 30. april 2022, fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61?q=mobbing%20definisjon#KAPITTEL_11
- Pikas, Anatol. (1975). *Så stoppar vi mobbning!: Rapport frå en antimobbningsgrupps arbete*. Stockholm: Prisma.
- Rigby, Ken. (2002). *New Perspectives on Bullying*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Rigby, Ken. (2007). *Bullying in Schools: And what to Do about it*. Aust Council for Ed Research.
- Ritzer, George, & Stepnisky, Jeffrey. (2014). *Sociological theory* (9th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Roland, Erling. (2007). *Mobbingens psykologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Roland, Erling. (2008). *Mobbing i grunnskolen 2004-2008*. Stavanger: Senter for atferdsforskning. Hentet fra http://ansatt.uis.no/getfile.php/Nyhetsvedlegg/Mobbetrender_des08.pdf
- Roland, Erling. (2013). Hva er mobbing? | Universitetet i Stavanger. Hentet fra <https://www.uis.no/nb/forskning/hva-er-mobbing>
- Roland, Erling. (2018). *Snu-metoden mot kollektive atferdsvansker*. Bergen: Fagbokforl. Hentet fra http://magento.aschehoug.no/media/blfa_files/9788215024943.pdf
- Roland, Erling, Bru, Edvin, Midthassel, Unni, & Vaaland, Grete. (2010). The Zero programme against bullying: effects of the programme in the context of the Norwegian manifesto against bullying. *Social Psychology of Education: An International Journal*, 13(1), 41–55. <https://doi.org/10.1007/s11218-009-9096-0>

- Salmivalli, Christina. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions. *Journal of Adolescence (London, England.)*, 22(4), 453–459.
<https://doi.org/10.1006/jado.1999.0239>
- Salmivalli, Christina. (2009). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 112–120. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.08.007>
- Schott, Robin May. (2014). The social concept of bullying: philosophical reflections on definitions. I *School Bullying* (s. 21–46). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139226707.004>
- Schott, Robin May, & Søndergaard, Dorte Marie. (2014a). Introduction: new approaches to school bullying. I *School Bullying* (s. 1–18). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139226707.002>
- Schott, Robin May, & Søndergaard, Dorte Marie. (2014b). *School Bullying: New Theories in Context*. New York: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139226707>
- Sharp, Sonia, & Smith, Peter. (2002). *School Bullying: Insights and Perspectives*. Routledge.
- Skrede, Joar. (2017). *Kritisk diskursanalyse*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Smith, Peter K. (2014). *Understanding school bullying: Its nature and prevention strategies*. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Smith, Peter K., Pepler, Debra J., & Rigby, Ken. (2004). *Bullying in schools: how successful can interventions be?* Cambridge: University Press.
- Staunæs, Dorthe. (2003). Where have all the subjects gone? Bringing together the concepts of intersectionality and subjectification. *NORA : Nordic Journal of Women's Studies*, 11(2), 101–110. <https://doi.org/10.1080/08038740310002950>
- Staunæs, Dorthe, & Søndergaard, Dorte. (2006). Interseksjonalitet – udsat for teoretisk justering. *Kvinder, Køn & Forskning*. <https://doi.org/10.7146/kkf.v0i2-3.28086>
- Tikkanen, Tarja, & Junge, Amund. (2005). *Manifest mot mobbing - evaluering av manifestarbeidet*. Rogalandsforskning. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og->

- forskning/finn-forskning/rapporter/Manifest-mot-mobbing---evaluering-av-manifestarbeidet-2004/
- Tjora, Aksel Hagen. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Utdanningsdirektoratet. (2016). Hva er mobbing? Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/mobbing/hva-er-mobbing/>
- Utdanningsdirektoratet. (2022, januar 10). Kompetansepakke om trygt og godt skolemiljø. Hentet 30. april 2022, fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/skolemiljo/kompetansepakke-om-trygt-og-godt-skolemiljo/>
- Volckmar, Nina (Red.). (2016). *Utdanningshistorie: grunnskolen som samfunnsintegrerende institusjon*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Walton, Gerald. (2005). The Notion of Bullying Through the Lens of Foucault and Critical Theory. *Journal of Educational Thought*, 39(1), 55–73.
- Walton, Gerald. (2015). Bullying and the philosophy of shooting freaks. *Confero: Essays on Education, Philosophy and Politics*, 3, 1–17.
<https://doi.org/10.3384/confero.2001-4562.150625>
- Wendelborg, Christian. (2018). *Elevundersøkelsen 2017: Mobbing og arbeidsro*. NTNU. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finn-forskning/rapporter/elevundersokelsen-2017-mobbing-og-arbeidsro2/>
- Wendelborg, Christian. (2021). *Elevundersøkelsen 2020 – nasjonale tall for mobbing og arbeidsro*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finn-forskning/rapporter/elevundersokelsen-2020--nasjonale-tall-for-mobbing-og-arbeidsro/>
- Winther Jørgensen, Marianne, & Phillips, Louise. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag Samfundslitteratur.

